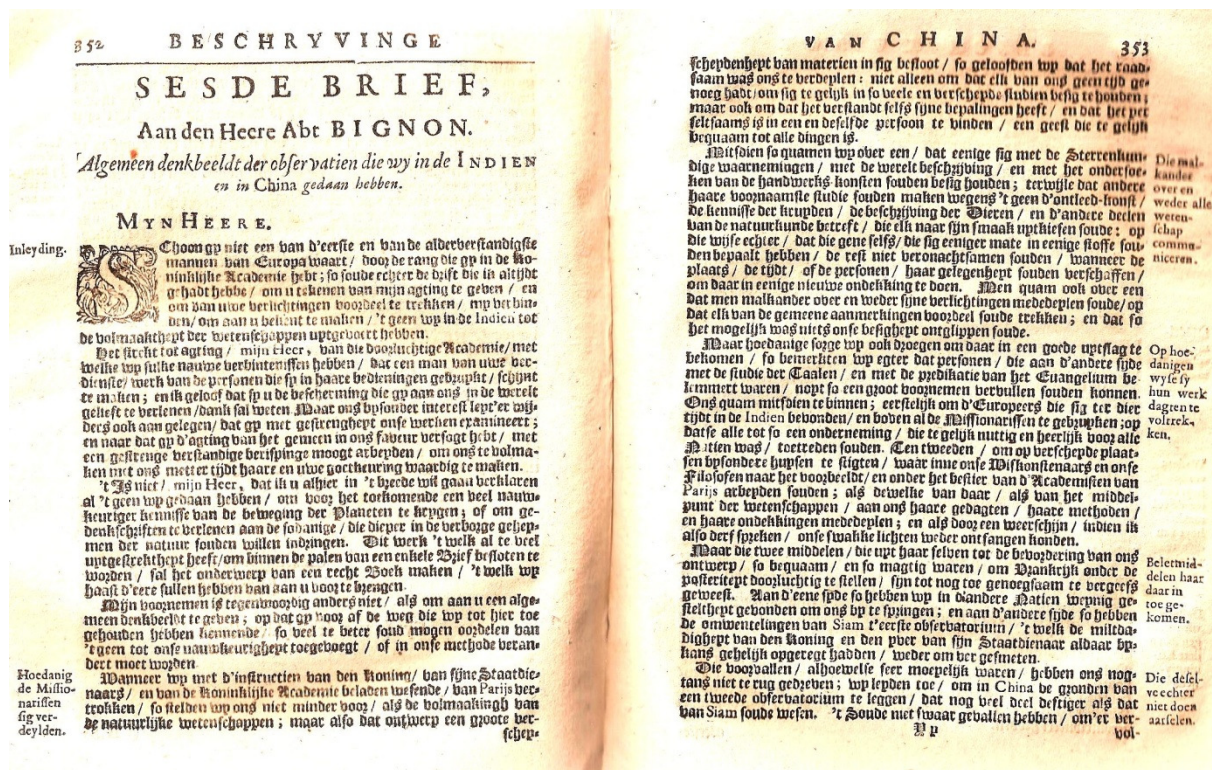

DEEL 2. Zesde brief

“Abt Bignon” is abbé Jean Paul Bignon (1662-1743), abbé de Saint-Quentin-en-l’Isle, oratoriaan, predikant van Lodewijk XIV, wetenschapper en koninklijk bibliothecaris.

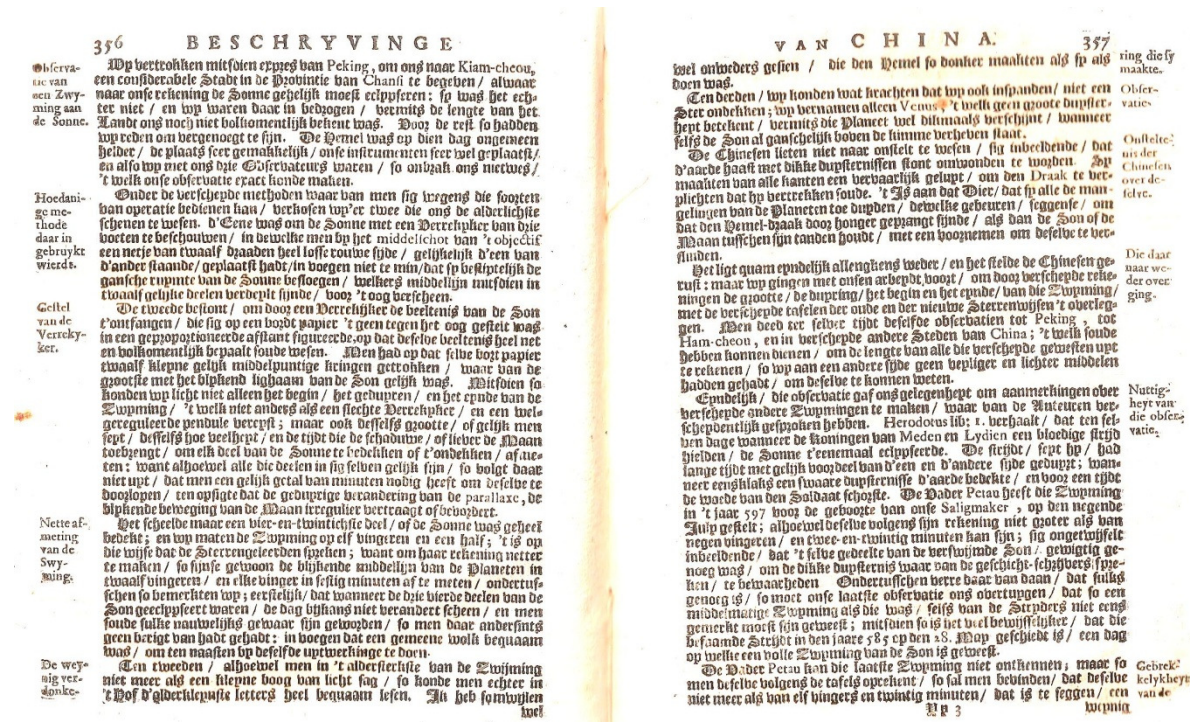
Deze vrij lange brief van p. 352 tot p. 383 is niet gedateerd en handelt over het astronomisch en cartografisch werk van de jezuïeten in het Oosten. Het onderwerp kon “Abt Bignon” wellicht bekoren.

Het werk in Siam is door tweedracht mislukt: “Aan d’eene syde so hebben in d’andre Natien weynig gesteltheyt gevonden om ons by te springen; en aan d’andere syde so hebbende omwentelingen van Siam t’eerste observatorium, ’t welk de milddadigheyt van den Koning en den yver van syn Staatsdienaar aldaar bykans gehelijk opgeregt hadden, weder om ver gesmeten.” Hij trekt dan naar China om daar een tweede observatorium op te richten.

Zons- en maansverduisteringen zijn belangrijke gegevens en daarom wijdt hij uit over twee zonsverduisteringen (zwyming = eclips) in China. “d’Eerste was de Son-zwyming die in ’t eynde van de maandt April des jaars 1688 voorviel.” “...in Kiam-cheou, een considerabele Stadt in de Provincie van Chansi”. Terzelfder tijd werden observaties gedaan in meerdere

steden. Hij beschrijft zijn metingen en bespreekt vanuit zijn observaties een zonsverduistering in 597 voor Christus, die Herodotos verhaalt, een in 310 voor Chr. door Agathocles (koning van Sicilië) tijdens een veldtocht tegen Carthago, en een in 237. Pater Petau* heeft zich daarmee verdienstelijk gemaakt. (p. 357)

* Denis Pétau = Dionysius Petavius s.j. (1583-1652), Franse theoloog, historicus en astronoom. Een belangrijk werk van hem verscheen in 1627: De doctrina temporum.

“De tweede Zwyming die wy geobserveert hebben, en die nog vry gewichtiger als d’eerste was, wierd van den Vader Tachard in zijn laatste reyse naar d’Indien gesien.” De maan stond precies in het midden van de zon zodanig dat er rond de maan een ring van zonlicht te zien was. Ze wordt vergeleken met een zonsverduistering door Keplerus geobserveerd in 1567 te Rome.

Guy Tachard s.j. (1651-1712) Frans jezuïet, kwam o.a. als missionaris in het koninklijk gezantschap naar Siam.

Verder handelt hij over **maansverduisteringen, staartsterren** verschenen in 1686 en 1689, en over de stand van **planeten**: “De conjunctie van Jupiter en Mars die in ’t eynde van February des jaars 1687 voorviel, hield ons ook eenige dagen bezig.” Het is opmerkelijk hoe hij uit de geschiedenis gegevens ophaalt bv. over Mercurius: “Wy lesen in ’t leven van Charlemagne, dat de Wiskonstenaars van zijn tijdt, wanhopende den selven wel te sullen kunnen observeren, wanneer hy ’t alderverste van de Sonne afstont, hem in de Sonne selfs wilden zoeken als onder dewelke men vermoede dat hy somwijlen passeren moest... Gassendi* was op den sevenden November des Jaars 1631 veel gelukkiger, en d’observatie die hy daar deedt, heeft hem so vermaart gemaakt...”

*Pierre Gassendi (1592-1655), was een Franse filosoof en wetenschapper die als eerste in 1631 een Mercuriusovergang waarnam. Mercurius trekt dan vóór de zon langs.

(p. 365) Le Comte beschrijft een **Mercuriusovergang...** "Wy waren tot Kanton een Zeestadt van China, die door de koophandel van de Europeers genoeg bekend is. De bijzondere studie die wy over de beweging van die Planeet gemaakt hadden, deed ons oordelen, dat het niet onmogelijk soude zijn om deselve op den tienden November des jaars 1690 in de Son t'ontdekken. Mitsdien so hadden wy twee uytstekende Verrekijkers bereydt, d'een van vijf voet, die een netje hadt 't welk met de middellijn van de Sonne lelijk was, in twaalf gelijke deelen verdeylt sijnde, en d'ander van twaalf voeten, met een netje uyt vier netjes geformeert sijnde; waar van t'een een evenwijdicheyt vertoonde, het ander de Middachlijn, en de twee andere sneden deselve op den hoek van veertig graden door. Wy reguleerden ook onse pendulen; wijders so was den Hemel seer helder, en sonder de windt, die een weynig sterk was, so soudon wy niets beter tot de nauwkeuricheyt van onse observatie hebben kunnen wenschen.

364. hoof- konde brengen. Aanmer- kinge. Mercurius is tot nog toe het minst bekent. Onseker- heyt der ouden van deselvis staat. Snelheyt van des- selvis loop. Is by Gal- sendi nauw- keurig ondr. Hoeveel den selve in 't jaar 1690 is gobier- veert.	BESCHRYVINGE. t'edert verscheyde jaaren al in sijn lichaam hadt gedagen. Een gewoone sichte tast hem als doen het hebig aan / en deselve was blyken twijfel het waerachtig fundament van sijn voorspelling en van sijn bysc. Ist weet niet / Mijn Heer, of alle die aanmerkingen aan u singulier sullen schijnen; maar my dunkt ten minsten dat de dese die ik 't eer sal ne- men van aan u te verhalen / een weynig uwe opmerkinge sal b'edienen. Op weet dat Mercurius tot noch toe het minst bekend is geweest / en so ik het d'ers seggen / de minst handelbaare van alle de Planeten. Die altydt in de stralen van de Son / of in de dampen van de himme geploft segt; hy ontvlugt / so het schijnt / de gestadige naboschijningen van de Sterren geleerden / die geen minde morpse hebben om hem in den He- mel vast te stellen / als de Michimisten hebben om haare Mercurius op d'aarde vast te stellen. Wp lesen in 't leken van Charlemagne, dat de Wiskonstenaars van sijn tyd / wanhopende den selven wel te sullen konnen observeren / wan- neer hy 't alderbeste van de Sonne afstont / hem in de Sonne s'fys wil- den soeken als onder dewelke men vermoede dat hy somwijlen passeren moeft. Wp geloofden hem daarin in de maande April des jaars 807 of lie- der in 't jaar 808, doo dien de Wiskonstenaars als d'om het begin van 't jaar met Paaschev tekenen / gebonden te hebben. In der daadt een- donker teeken / welkers in en uytgang doo de wolken benomen wier- den / verscheyn gedurende de tyd van acht dagen lang in de Sonne. Ist verwondert my / dat die observatie heeft konnen doen oorsaken / dat het Mercurius was / die better baar van daan / om acht dagen doot te brengen niet so een liepne ruynde doot te loopen / deselvis volgens sijn na- tuerlijche loop in weynig uren soude hebben moeten volvoeren / verhalven dat so is het onmogelijk / dat men den selven sonder Verrekijkers / en sels sonder goede Verrekijkers in de Sonne soude gewaar worden. 't Een men misloot als dan siet of 't geen men geloof te sien is sonder twijfel een blak / de sobanige gelijck sijnde / die t'edert dikmaals sig opgebaan heb- ben; maar veel grooter als in 't gemeen / en merckelijck genoech om hy t'enkel gesigt te konnen onbekend worden. Gassendi was op den s'enden November des jaars 1631 veel geluk- tiger; en d'observatie die hy daar van diebt / heeft hem so vermaert ge- maakt / dat sommige Anticurs / om hem eere aan te doen / haare Wo- ren aan hem opgedragen hebben / als aan een man / aan wiens de Ster- renkunde onopdragig verpligt was. Sommige andere hebben ingelijck in die nauwkeurige naboschijning uytgeruut; wy sijn de laatste die ge- legenheyt gehad hebben om deselvis na te volgen. Aldaer misleken dat onse observatie de hoogste rang onder d'andere niet sal hebben. Wp waeren tot Kanton een Zeestadt van China, die doo de koophan- del van de Europeers genoeg bekend is. De bijzondere studie die wy over de beweging van die Planeet gemaakt hadden / deed ons oordelen / dat het niet onmogelijk soude sijn om deselve op den tienden November des jaars 1690 in de Son t'ontdekken. Mitsdien so hadden wy twee uyt- stekende Verrekijkers bereydt; d'een van vijf voet, die een netje hadt 't welk met de middellijn van de Sonne lelijk was, in twaalf gelijke deelen verdeylt sijnde, en d'ander van twaalf voeten, met een netje uyt vier netjes geformeert sijnde; waar van t'een een evenwijdicheyt vertoonde, het ander de Middachlijn, en de twee andere sneden deselve op den hoek van veertig graden door. Wy reguleerden ook onse pendulen; wijders so was den Hemel seer helder, en sonder de windt, die een weynig sterk was, so soudon wy niets beter tot de nauwkeuricheyt van onse observatie hebben kunnen wenschen.	VAN CHINA. 365 tekenende Verrekijkers bereydt / d'een van vijf voet / die een netje hadt 't welk met de middellijn van de Sonne gelijck was / in twaalf gelijke deelen verdeylt sijnde / en d'ander van twaalf voeten / met een netje uyt vier netjes geformeert sijnde; waar van t'een een evenwijdicheyt ver- toonde / het ander de Middachlijn / en de twee andere sneden deselve op den hoek van veertig graden door. Wp reguleerden ook onse pendulen; wijders so was den Hemel seer helder / en sonder de windt, die een weynig sterk was / so soudon wy niets beter tot de nauwkeuricheyt van onse ob- servatie hebben konnen wenschen. Mercurius verscheyn onse als een swarte stippe / deselvis naar dat hy in 't lichaam van de Son was getreden het selve in drie en een half uyt t'ens of daar ontrent doot liep. Wp rekenden daar van de tydte nauwkeurich- lijck op / sijn uytgang / sijn verwydering van de Sonne weg / sijn bly- kende s'fys / sijn lengte / en sijn middellijn. Men bemerkte daar uyt wijders ook met d'uytsterste s'fys / dat die Planeet geen lichte heeft 't welk hem eygen is / dat sijn lichaam duyster is / en dat hy ten minsten somwijlen minder van ons verwijderd is als de Sonne; 't welk men voorsien niet anders als by gissinge konde ter neder stellen. Wp sijn / Mijn Heer, aan d'uytvoering van de Verrekijkers die s'fys onbekendingen so wel als verscheyde andere dingen / die in onse laatste tijden de s'fys van een v'wur Sterrenkunde maken / verschij- digt. In voegen dat gelijck wy doot middel van de v'wurde glazen / d'ab- derminse lichamen betanichthoudigen en d'aderkijpne bergtooten; so na- deren wy ingelijck doot middel van de Verrekijkers met onse oogen d'alderhoopste voorspellingen / en verhoeten also die over groote wijders / die het firmament van d'aarde afscherpen; hebbende de hant op die wijse eeniger mate genootsaakt om te duisen / dat de menschen voortaan een lipen handel met den Hemel hebben / en dat de Wiskonstenaars deel ge- makelijck in een soort van maatschappye met de Planeten sullen mo- gen treden. Wp binden tegenwoordig Bergen en Kloten in de Maan / wy ondek- ken daar van de minste schavouwen / die naar de verscheyde gestalte van de Son aantasschen of afsnemen. Wp metende vlakken der Planeten / wy beschouwen der selve betwen / haare Woorden / en haare s'fys- wijse beweging die hy rondom haare Middelpunt hebben. 't Is daar doot dat men gewaar is geworden die wonderlijck ring die in de lucht boven Saturnus in forme van een gewijfel hangende verschijnt / en gelijck- de naar een Dingo die de ganse aarde voere bestraal / sonder Wo- ren / sonder Platen / en sonder andere s'fys / als het gelijckmatig ge- wijck / en een volmaakte aan een gebonticheyt van bevels deelen. Galileus en verscheyde andere Sterrengeleerden hebben te vernefs haare betant geprijnt gehad / om die verbogentheit te verklaren. Wp s'fys die Planeet voor een andere Protheus aan / altydt veranderende / altydt verscheyde van sijn selven; van daag romb / en daer naar volkomen egs gewijse; somwijlen gewapent naar de tyd van deselvis omwendinge met	Is niet meer van ons ver- wyderd als de Son. Goet ge- bruik van de Ver- rekijkers in de Ster- renkonst. Nuttiche- den daar van op ge- teit. Mislagen van Ga- sendi en andere. 3
---	---	---	--

Mercurius verscheen ons als een swarte stippe, dewelke naar dat hy in 't lichaam van de Son was getreden het selve in drie en een half uyr tijds of daar ontrent doorliep. Wy tekenden daar van de tijdte nauwkeurichlijck op, sijn uytgang, sijn verwydering van de Sonne weg, sijn blykende snelheyt, sijn lengte, en sijn middellijn; Men bemerkte daar uyt wijders ook met d'uytsterste scherphelyt, dat die Planeet geen licht heeft 't welk hem eygen is, en dat hy ten minsten somwijlen minder van ons verwijderd is als de Sonne; 't welk men voorhenen niet anders als by gissinge konde ter neder stellen."

Hij zingt de lof van de **verrekijkers** die toelaten bergen op de maan te onderscheiden en veel sterren te onderscheiden die met het blote oog onzichtbaar zijn. De Melkweg kan nu gezien worden als een verzameling sterren. Sterren zijn zo groot als de zon en zo kan men een

gedacht krijgen van *“de groote uytgestrektheyt van het geheele Al; en van de oneyndige macht van desselfs Maker, moet overtuygen.”*

“Wy hebben de indompelingen en de weder opkomingen van de Trawanten (=de manen van planeten) van Jupiter tot Siam, tot Louveau, tot Pontichery(2), aan de Kaap van goede hoope, en in verscheyde Steden van China geobserveert: maar de observatien die men tot Nimpo(3) en tot Chamhay* die daar van de meest Oostelijkste Steden zijn gemaakt heeft, hebben het groote vaste Landt in sijne waarachtige bepalingen gebragt, met meer als vijf hondert mijlen Lands af te snyden, die der noyt als in de inbeelding van de oude Landbeschryvers geweest sijn.”*

De lengtegraad van een plaats bepalen bleef lange tijd een heikele kwestie. Giovanni Domenico Cassini (1625-1712), directeur van het observatorium van Parijs, heeft als eerste de lengtegraad van een plaats kunnen bepalen door verduisteringen van de manen van Jupiter te gebruiken als klok. Deze methode was door Galilei (1564-1642) uitgedacht maar bleek in de praktijk niet eenvoudig te zijn.

- (1) Puducherry= Pondicherry, Franse invloedssfeer in India vanaf de 17de eeuw.
- (2) Nimpo is een Chinese havenstad. In zijn eerste brief verhaalt Le Comte zijn reis van Siam naar China in een kleine Chinese boot. In een orkaan bidden de jezuïeten tot Franciscus Xaverius die in deze streek als eerste verbleef en hun gebeden werden verhoord: *“Nauwelijks hadden wy onse gebeden ge-eyndigt, het sy dat het een wonder werck was, of laat het de gewoone loop van de natuur sijn, daar rees een gunstige wind op...”*. Langs vele klippen bereiken ze eerst een klein stadje Timhai aan de mond van een rivier *“en in welke wy drie mijlen verder by de stad Nimpo ...eyndelijk naar ses-en-dertig dagen scheeps-vaart...aanquamen.”* Nimpo staat op de wereldkaart van Vrient. Een kaart van 1596. (CB ex 2006/3536)

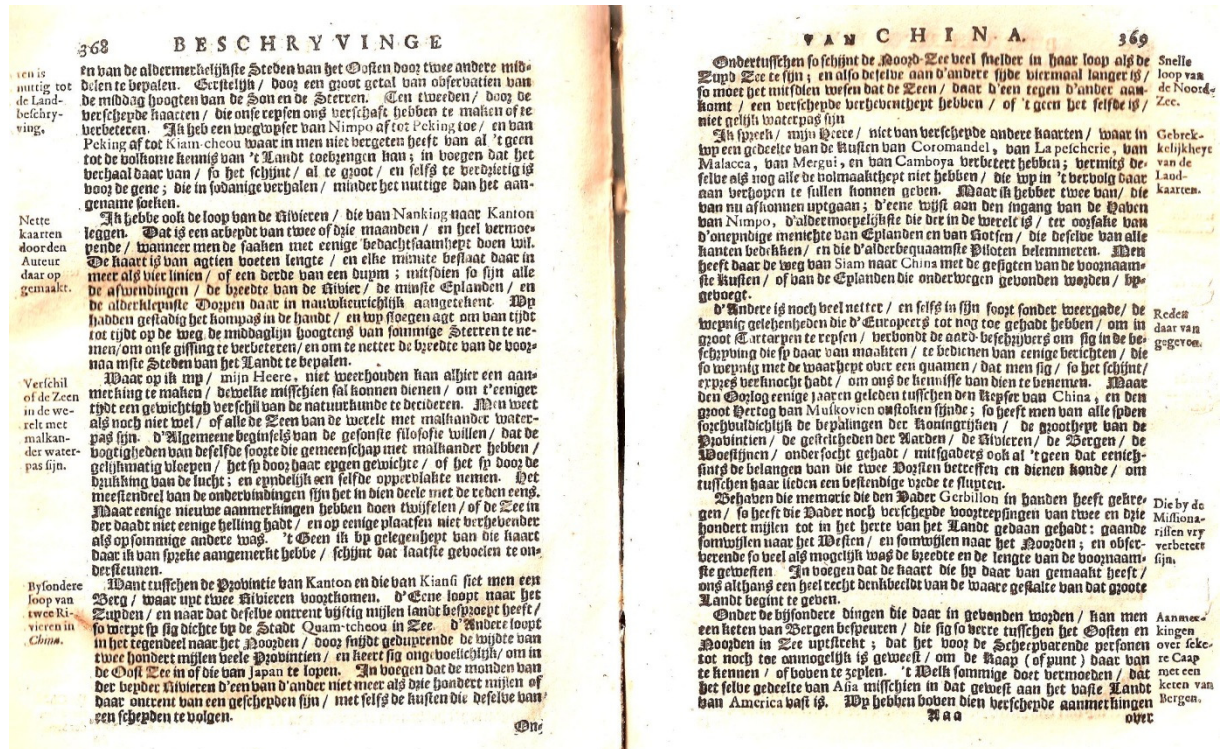
*Louveau, en Chamhay niet geïdentificeerd.

Op p. 367 handelt hij over het **cartografisch werk** van de jezuïeten. Ze hebben de breedtegraden van sommige steden gemeten *“Eerstelijk door een groot getal van observatien van de middag hoogten van de Son en de Sterren. Ten tweeden door de verscheyde kaarten, die onse reysen ons verschaft hebben te maken of teverbeteren. Ik heb een wegwysen van Nimpo af tot Peking toe, en van Peking af tot Kiam-cheou...”* gemaakt.

Hij heeft twee tot drie maanden besteed om een kaart te maken van de rivieren tussen Nanking en Kanton. *“De kaart is van agtien voeten lengte, en elke minute bestaat daar in meer als vier linien, of een derde van een duym; mitsdien so sijn alle de afwendingen, de breedte van de Rivier, de minste Eylanden, en de alderkleynste Dorpen daar in nauwkeurichlijk aangetekent. Wy hadden gestadig het kompas in de handt, en wy sloegen agt om van tijdt tot tijdt op de weg de middaglijn hoogtens van sommige Sterren te nemen, om onse gissing te verbeteren, en om te netter de breedte van de voornaamste Steden van het Landt te bepalen.”*

Hier opent hij een merkwaardige parenthese: *“Men weet als noch niet wel, of alle de Zeen van de werelt met malkander **waterpas** sijn...”* Twee rivieren komen niet ver van elkaar in zee uit en de stromingen kunnen de zee opstuwen.

Er wordt werk van gemaakt om de kaarten van de kusten van Coromandel, La pescherie, Malacca, Mergui en Cambogoya te verbeteren, maar dat werk is nog niet klaar. Hij heeft nu wel al een **kaart van de haven van Nimpo** “d’aldermoeyelijkste die der in de werelt is, ter oorsake van d’oneyndige menichte van Eylanden en van Rotsen, die deselve van alle kanten bedekken, en die d’alderbequaamste Piloten belemmeren.” met de weg van Siam naar China “met de gesigten van de voornaamste Kusten, of van de Eylanden die onderwegen gevonden worden...”

Een **kaart over Tartaria** is heel bijzonder. (p. 369) Door een oorlog tussen de keizer en “den groot Hertog van Muskovien” heeft men kaarten van die streek gemaakt. “Behaven die memorie die den Vader Gerbillon in handen heeft gekregen, so heeft die Vader noch verscheyde voortreysingen van twee en drie hondert mijlen tot in het herte van het Landt gedaan gehadt: gaandesomwijlen naar het Westen, en somwijlen naar het Noorden; en observerende so veel als mogelijk was de breedte en de lengte van de voornaamste gewesten. In voegen dat de kaart die hy daar van gemaakt heeft, ons althans een heel recht denkbeeldt van de waare gestalte van dat groote Landt begint te geven. Onder de bijzondere dingen die daar in gevonden worden, kan men een keten van Bergen bespeuren, die sig so verre tusschen het Oosten en Noorden in Zee uytstrekt; dat het voor de Scheepvarende personen tot noch toe onmogelijk is geweest, om de Kaap (of punt) daar van te kennen, of boven te zeylen. ’t Welk sommige doet vermoeden, dat het selve gedeelte van Asia misschien in dat gewest aan het vaste Landt van America vast is.”

“Wy hebben boven dien verscheyde aanmerkingen over d’afwyking van de Naalden, over de op en afvloeiden van de Zee, over de lengte van de enkele pendule, dewelke al te samen yets tot de volmaking der konsten kunnen toebrengen.”

Daarna spreekt hij om te eindigen over de fauna (370 - 382) met bijzondere nadruk op oesters en de parelvisserij.

In extenso omwille van het belang van de brief.

352

BESCHRYVINGE

VAN CHINA.

353

SESDE BRIEF,

Aan den Heere Abt BIGNON.

Algemeen denkbeeld der observatien die wy in de INDIEN en in China gedaan hebben.

MYN HEERE.

Inleyding.

Schoongy niet een van d'eerste en vande alderverstandigste mannen van Europa waart / door de rang die gy in de Koninklijke Academie hebt / so soude rechte de wyse die in altyd g'hadt hebbe / om u tekenen van myn agting te geven / en om van uwe betichtingen voosdeel te trekken / my betint / om aan u bekant te maken / 't geen wy in de Indien tot de volmaaktste der wetenschappen uitgevoert hebben.

Het s'icte tot agting / mijn Heer / van die doozuchtige Academie / met welke wy sulke nauwe verbintenissen hebben / dat een man van uwe be- dinsten / wach van de personen die sy in haare bedenkingen gebuigt / schijnt te maken / en ik geloof dat sy u de beherming die gy aan ons in de werelt geliefte te verlenen / dank sal weten. Maar ons bysonder interest leyt 'er wyders ook aan gelegen / dat gy met gestrenghe onse werken examineert / en naar dat gy d'agting van het gemeen in ons fauor verlost hebt / met een gestrenghe verstandige beschijning moogt arbeiden / om ons te volma- ken met ons met 'er tijdt haare en uwe goetvering waasbig te maken.

't Is niet / mijn Heer / dat ik u ashier in 't bysche wil gaau verhooren al 't geen wy gedaan hebben / om hoe het toekomende een deel nauw- heutiger kennis te geven van de beweging der Planeten te kennen / of om ge- deuktschappen te verlenen aan de soanige / die hier in de verhooge ge- men der nature fouden willen indringen. Dit wach 't welk al te veel uitgefcheyt heeft / om binnen de palen van een enkele Brief te sloeten te wagen / sal het onoverwerp van een rechte Boek maken / 't welk wy haast d'ere sullen hebben van aan u voort te brengen.

Mijn hoopnem is tegenwoordig anders niet / als om aan u een alge- meen denkbeeld te geven / op dat gy hoop of de weg die wy tot hier toe gehouden hebben komende / so veel te beter foud mogen oogzelen van 't geen tot onse nauwverreghen toegevoert / of in onse methode betan- dert moet worden.

Wanneer wy met d'instructien van den Konink / van sijne Staatbe- naars / en van de Koninklijke Academie blaaden wende / van Parijs be- trokken / so hebben wy ons niet minder voog / als de volmaaktste van de natuurlijke wetenschappen / maar also dat onoverwerp een groote be- schij-

Hoedend de Mid- denarissen sig ver- deydend.

Hoede van her- winning.

Middel- matige vordering in de Ster- renkonst.

Wydere verknog- heyt om tot de vol- maak- te van dien te geraken.

Delfels voortgan- gen in an- dere Ko- ningry- ken.

schepdenheyt van materien in sig bestoot / so geloofden wy dat het waan- saam was ons te beproeven / niet alleen om dat elk van ons geen tijd ge- noeg hadt / om sig te gelijch in so vele en verscheide studien besig te houden / maar ook om dat het verstande zelfs sijne bepalingen heeft / en dat het per- selfsaams is in een en deselve persoon te binden / en geest die te gelijch bequaam tot alle bingen is.

Althien so quamen wy over een / dat eenige sig met de Sterrenkun- dige waarnemingen / niet de werelt beschijping / en niet het onover- hien van de handwerchs konfien fouden besig houden / terwijl dat andere haare voornaamste studie fouden maken wergens 't geen d'ontleed-konst / de kennis der krachten / de beschijping der Dieren / en d'andere deelen van de natuurkunde betreft / die elk naar sijn sijnmaat uytbiefen foudte : op die wyse echter / dat die gene zelfs die sig enigste make in eenige stoffe foudt bepaalt hebben / de rest niet veronachtzamen fouden / waanneer de plaats / de tijdt / of de personen / haare gelegentheit fouden verschaffen / om daar in eenige nieuwe ontdekking te doen. Men quam ook over een dat men malshier over en weder sijne betichtingen mededeelen foudte / op dat elk van de gemene aannemingen boosdel foudte trekken / en dat so het mogelijk was niet onse beschijpt ontgiffen foudte.

Maar hoeaanige soze wy ook doegen om daar in een goede uytflag te bekomen / so bemerkten wy eger dat personen / die aan d'andere syde met de studie der Taalen / en niet de yphikatie van het Evangelium be- zinnert waren / nog so een groot voornemen veruullen konnen. Ommyt quam mistien te bidden / eerstelijch om d'Europers die sig te die- tijdt in de Indien bevoonden / en boven al de Missionarissen te gebuyhen : op datse alle toe so een ontdekking / die te gelijch nuttig en heereijl voozalle g'isten woort / teerteeben fouden. Men riededen / om op verscheide plaats- sen bysondere huppen te stigen / waar inne ons d'ontleedkennis naars en onse filosofen naar het voosbete / en onder het bestien van d'Academien van Parijs arbeiden fouden : als d'welke van daar / als van het middelpunt der wetenschappen / aan ons haare gedachten / haare methoden / en haare ontdekkingen mededeelen / en alsof door een werfchijn / indien ik alsof best fippen / onse swakke lichten weder ontfangen konnen.

Maar die twee middelen / die wy haer felven toe te bevoogdering van ons onoverp / so bequaam / en om magtig waren / om Wankijch onder de posterieit doozlichtig te stellen / sijn tot nog toe genootsaam te vergerf geweest. Want d'ene syde so hebben wy in diandere Maaten wering ge- feldijgh gebonden om ons by te spijngen / en aan d'andere syde so hebben de omverrekingen van Siam 't eerste observatorium / 't welk de milidat- dighryt van den Konink en den puer van sijn Staatdienaar aldaar by- hans geheelij opgetut hadden / weder om ver gestuven.

Die voosallen / alhoewel seer moeyelijc waren / hebben ons nog- tans niet te rug gedreven / wy seiden toe / om in China te gronden van een tweede observatorium te leggen / dat nog veel del bestiger als dat van Siam foudte wesen. 't Soude niet swaar gevallen hebben / om 'er ver-
D p

Die mal- hander en weder alle wetenschap commu- niceren.

Op hoe- danigen wyse sijn hun werk daegen te voltrek- ken.

Belermid- delen haat daar in toe ge- komen.

Die desel- vechter niet doen aanzien.

vol-

VAN CHINA.

355

Geestelij / so hebben wy ons beknogt om de Maaningen of Wymingen te observeren / en alsof van de Sonne meer als alle d'andere de verwoondering van de Dolieren betrokken hebben / wy hebben wy ge- tract dat de gelijkenheid die ons gungshien sijn / te postueren. On- der die derwelke aldaar voogfonden sijn / sijnde twee gants bysondere ge- weest / en die eenig vermaakt aan de nieuwfinghe gebun sullen.

D'eerste was de Son-wyming die in 't eynde van de maandt Wyth des jaars 1688 moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt. Wy weten dat deselc al geheel in sommige ge- weesten van China moeyt

• Inver-
ten van
een Zwy-
ming aan
de Sonne.

Wp betrouwen misfien eppes van Peking, om ons naar Kiam-cheou, een confiderable Stad in de Provincie van Chanfi te begeben / alwaer naar onferkenning de Sonne gefchiedt moest eeluyfieren: fo was het ech-
ter niet / en wy waren daar in bezogen / vermits de lengte van het Land ons noch niet volkomenlyk bekend was. Door de rest fo hadden wy reden om vergenoegt te fijn. De Hemel was op dien dag ongemeen helder / de plaats zeer gemaklyklyk / onfe inftrumenten fter wel geplaact / en altof wy met ons by de Oefenbeelden waren / fo ontfah ons nietweg / 't welk onfe oeffenende exact hielden maken.

Hoodani-
ge mo-
thode
daar in
gebruikt
wierdt.

Onder de verfehiede methoden waar van men fig vrgens die ftoeten van operatie bedienden haan / befohen wy 't twee die ons de alderlyche fcheuten te wiefen. De Eene was om de Sonne met een Derrethier van die boeten te befchuyten / in bewijze men by het middelichot van 't objectief een merje van twaalf daanden heel loffe ruywe fide / gefchiedt 't een van d'ander ftaande / geplaact hadt in voegen niet te min dat sp befijtelijk de ganfche ruypte van de Sonne befoegen / welkers middelgyn misfien in twaalf gefchiede breien bereikt fynde / door 't oog verfehien.

Gefel-
van de
Verfchy-
ket.

De tweede befont / om door een Derrethier de beftienis van de Son 't ontfangen / die fig op een boord papier 't geen tegen het oog gefield was in een gepropitueerde afstant figuerende op dat defelue beftienis heel niet en volkomenlyklyk bepaalt konde wiefen. Men had op dat fide boord papier twaalf kleine gefchiede middelgynige kringen getrokken / waar van de grootfte met het blyfend lighaam van de Son gefield was. Misfien fo konden wy licht niet alleen het begin / het geduyren / en het eynde van de Zwyming / 't welk niet anders als een fchiet Derrethier / en een wel-
gegeuleerde penibule beftiet / maar ook beftels grootte / of gefchiede men fte / beftels hoe verfehied / en de tyde die de fchaduwte / of liever de Maan toechyngt / om elk deel van de Sonne te verfehien of 't ontfangen / afne-
men: want altoewel alle die deelen in fig felden gefield fyn / fo volgt daer niet uyt / dat men een gefield getal van minuten nodig heeft om defelue te doorgloopen / ten opzichte dat de geduyrige verandering van de parallaxe, de blyfende beweging van de Maan irregular verdraagt of oecwoert.

Netteaf-
meting
van de
Zwy-
ming.

Wt fcheelde maar een vier-en-twintichste deel / of de Sonne was geheel befehied / en wy maten de Zwyming op elf vingers en een half: 't is op die wyfze dat de Sterrengeleerden fpreken / want om haer rekening netter te maken / fo fynge getwoon de blyfende indelgyn van de Planeten in twaalf vingers / en elke vinger in ftyg minuten af te meten / onbetru-
fchen lo bemerchten wy / eerslyklyk dat wanneer de blyfende deelen van de Son geceluyft waren / de dag blyfands niet verandert fchern / en men fonde fultie maaltwylfch gewaer fijn gewoeden / fo men daar andersints geen berigte van hadt gehadt: in boegen dat een gemeene wolk bequaam was / om ten maaken by defelue uytwerching te doen.

De wey-
nig ver-
fchy-
ket.

En tweeden / altoewel men in 't alderfchiet van de Zwyming niet meer als een kleine boog van licht fag / fo konde men echter in 't Hof d'alderfchiet letters heel bequaam lefen. Al heb fommigwen wel

wel onbeders gefien / die den Hemel fo donker maaken als sp als doen was.

En deden / wy konden wat brachten dat wy ook inspannen / niet een der onbeders: wy vernamen alleen Venus 't welk geen groote duylf-
het beftien / vermits die Planet wel dikmaals beftien / wanneer felfs de Son al ganfchelyk boven de fomme verfehien ftaan.

De Chinesen lieten niet naar onfiet te wiefen / fig inbedende / dat d'aarde haast met dikke duylftriffen ftaan ontmoeden te woeden. Wy maaken van alle haanten een verbaatlyk geluyt / om den Draak te ver-
plichten dat hy verfehien ftaan fte / welcke gebeuren / feggenfe / om dat den Hemel-draak door honger gepangt fynde / als van de Son of de Maan verfehien fyn tanden hieldt / met een hoornemen om defelue te ver-
fchuden.

Het ligt quam eyndelyk allenghens weder / en het fclde de Chinesen ge-
cuf: maar wy gingen met onfen arbeide voort / om door verfehiede refo-
ningen de grootte / de duylfing / het begin en het eynde van die Zwyming / met de verfehiede tafelen der oude en der nieuwe Sterrenwiften 't overleg-
gen. Men deed tot fclve tyde befehiede obferuatien tot Peking, tot Han-cheou, en in verfehiede andere Steden van China: 't welk fonde
de blyfende haanten buren / om de lengte van alle die verfehiede gefchiede uyt te rekenen / fo wy aan een andere fide geen befligier en liechter middelen hadden gehadt / om defelue te kennen wiefen.

Eyndelyk / die obferuatie gaf ons gelegenheit om aanmerkingen ober
verfehiede andere Zwymingen te maken / waar van de Antiken ver-
fehiedentlyk gefproken hebben. Herodotus lidt: 't beftiet / dat ten fel-
den dage wanneer de koningen van Meden en Lydien een bloedige fchij-
hieden / de Sonne 't eenemaal eeluyfde. De fclde / fyt by / fclde
lange tyde met gefield boogdel van d'een en d'andere fide geluyt: want
niet enghelyk een fwaare duylftriffen d'aarde befehied / en door een tyde
de waerde van den Soitadt fchoofte. De Dader Petau heeft die Zwyming
in 't jaar 597 hoor de boogte van onfe Salgmaker / op den negende
July gefield: altoewel defelue volgens fyn rekening niet gater als van
negen vingers / en twee-en-twintig minuten haan fyn: fig ongetwiffel
inbedende / dat 't fclde gebreke van de verfuymde Son / gewigtig ge-
noeg was / om de dikke duylftriffen waar van de gefchiede fclde fpre-
ken / te bequaamen. Onbetruifchen verre daar van daan / dat fclde
genoir is / fo moet onfe laatste obferuatie ons oerduygen / dat fo een
midde maing Zwyming als die was / fclde van de Sterren niet engh-
geueke troef fyn gewest: misfien fo is het wel beftienlyklyk / dat die
de ftaande Sterren in den jaere 58 op den 28 May gefchiede is / een dag
op welken een volle Zwyming van de Son is gewest.

De Dader Petau haan die laatste Zwyming niet ontkennen / maar fo
men defelue volgens de tafels oerkeht / fo fal men bebeden / dat defelue
niet meer als van elf vingers en twintig minuten / dat is te feggen / een
P 3

ring diefy
maakte.
Ober-
vatie.

Ouffel:
uis der
Chinesen
over de-
fclde.

Die daar
naar we-
der over-
ging.

Nuttig-
heyt van
die obfer-
vatie.

Gebreke
eelykheyt
van de
Zwyming.

Tafels van
Vader
Petau.

Wpning grooter als d' onfe is geweest. Dat fclde onderfiet fynde / dat fime
Tafels en wpning groter fag fyn / vermits het vier-en-twintichste deel
van de Sonne genoech is / om den dag noch fclde geveest te maken.
Niet te min de fclde wil dat defelue duylf / en fclde d'alderduylfste
nacht gefield is geweest.

Swyming
in 't jaar
310 voor
de ge-
boorte
onfes
Heren.

In den jaere 310 boog de geboorte onfes Heeren / Agathocles Koning
van Sicilien met fyn vloot in Afrika oberfehiedende / om naar Carthago
te gaan / fo verbedende de Son ganfchelyk / en de Sterren wierden van
alle haanten gefien / gefield of men in 't midden van de nacht gewest was:
waer op enige Sterrenwiften / en in 't byfonder Riccol geloben / dat
de Tafels derwaer aan de Zwyming een grootte geben / die dierlyc by de
ganfche grootte van de Son hont / aan die hiforie volborn. 't Is echter
blyklyklyk uyt 't geen wy befehied hebben / dat de Sterren ney te woer-
fchyn getoonden fouden fyn geweest / boven al niet met die fclde beftien en op
die wyfen als Diodorus en Iulianus daer van fpreken / fo ter een mercklyk
deel van de Sonne onbedekt was gebleven: of ten minften fo dat fclde
onbedekt deel / niet naar by de fclde was gewest / fo als in 't jaar
277 in 't begin van de regering van keizer Gordianus de jonge gebrude:
want als doen verdonkerde de Hemel fodanig / dat het niet mogelyk was
maankader fonder haars te hemen / ten minften fo wy Julius Capitol-
nus geloben.

Swyming
by Vader
Tachard
gefen.

De tweede Zwyming die wy geobferveert hebben / en nie nog wy ge-
wichtiger als d' eerste was / wierd van den Dader Tachard in fyn laatste
repte naar d' Indien gefien. Wy was in een Hollands Schip op Zee / en
fo de plaats hem toegelaten hadt / om fig van inftrumenten te bebeden /
fo fonde men niets in die materie eentwif gebedt hebben.

Wat die
Vaders in
defelue by
't gefield
ober-
veerden.

De Zwyming verfehien middelgynig / dat is te feggen / dat het mid-
delgyn van de Maan volkomenlyk tegen het middelgyn van de Son
gefield was: en altof het blyfend lighaam van de Son als doen veel grooter
als dat van de Maan was / fo fag men in den Hemel een gliffterende
ring / of een grootte lichtfching / en 't geen daar in te meer was te verdon-
deren / is dat de Dader Tachard verfehiet / dat die kring ten minften
van de blyfende van een vinger was / 't welk niet over een hoorn fonde:
nog met de Tafels der oude Sterrenwiften / nog met die van de nieuwe:
maar 't walc niet heel licht de grootte van het lichtend Lichaam jupst
uvt te rekenen / wanneer men daar van alleen by het gefield oordelt: ver-
mits het licht 't welk glifftert en aflichtert / defelue altyd veel grooter
doet booghoorn / dan sp in der daadt fyn.

Ring-
gewyfe
Swyming
geeft
men van
outs niet
gehoof.

Woe dat het ook sp / die ftoeten van Zwymingen die wy annuul of
rings gewyfe noemen / fyn heel fclfaam / en verfehiede Wiften fclde
hebben niet geloof: datte fodanige wyfen konden: vermits byfclde als
een outwifflare fclde onderfclde / dat de middelgyn van de Maan /
fclde in fyn aldergrootte verduyding van d'aarde / altyd of gefchiedig
met die van de Son / of fclde mercklyk grooter is.
Keplerus te gelegentheit van een rings-gewyfe Zwyming / die men op
den

den negende April van 't jaar 1567 tot Rome geobferveert hadt / aan Cla-
vius fchryvende / meent dat die lichtende boord of boord / niet anders als
een kleine fclde van een dikke / duylfing / of verlichte licht / door de fclde
len van de Son was: of wel / dat die heing door defelue fclde die in de
Damp firing van de Maan verfohen waren / gefozmeert was. Dese
obferuatie nu is machtig om de fodanige / die tot nog toe fclde fclde fclde
gewest om fodanige opinte te volgen / uyt den doom te heigen: fo wel
als om de Leerlingen van Gallendi te befauberen / die fig inbedden / dat
de Son niet meer als vier minuten ten boogten / dat is te feggen / met
jaar 180 deel maar boeten den rande van de Maan haan uytfehien.

Behalven die twee Zwymingen / hebben wy 't nog enige andere van
minder geboort gefien / waar van ik niet fpreken fal / vermits befehied niet
ongemeens befehied hebben. Die van de Maan hebben ons veel meer be-
fclde gebeden / niet alleen om dat defelue aldaar in grooten getale boog-
ballen / maar ooch om dat het beftienlyklyc balt defelue te obferveren.

Woe meer dat de Son helderder is / fo veel mercklyklyc is haare Zwym-
ming / en het lichaam van de Maan heel duylf en heel dik van fig fclde
fynde / laar met defelue van onfe oogen te bebeden niet toe / dat wy een
oogenblik van den aanbaw / of van het eynde van defelue Zwyming
zwifelen fouden. 't Is fo mer die van de Maan niet gelegen / derwelke
haare licht niet als allenghens verfehied / en blyfands fonder een geboekte
bermindering. Alsof de onverbinding die wy daar van hebben / alle die
befwaarniffen te beter doet geboeren / als de alderdiepte beftienwiften:
fo fult gy wel willen bulden / Mijn Heer / dat ik in wpning woorden te-
gen u fegge / wat dat indien defelue onfe beftiening hont te maken.
D'aarde heeft in defelue verfehiede afpecten met de Son / als dan de
delf: van befehied vloot verfehied: erwyne dat befehied andere half fclde
noortwondig duylfing is / ten maaken by als een Wal / die des nachts van
een haars verfehied is: in boegen datte aan d'ewige fclde een afchijntel
als een lange fclde maakt / als een hegel gefozmeert / welkers fclde fclde
heel verre uytfehied / en eyndelyk in de grootte uytgefclde fclde van de
Acht fyn felden verfehied.

Wanneer dan de Maan door defelue byfondere beweging / door die
duylfere ruypte paffiert / fo verfehied sp haare licht / en wyfclde dan ook fclde
duylfing. Wy alden wy het oogenblik wanneer defelue daar in hont / of
wanneer defelue daar uyt verfehied aantekenen konden / fo fouden wy
nauwkeurelyklyc het begin en het eynde van de Zwyming hebben: maar
verfehiede geballen bieder als dan gebeuren / lazen ons niet toe / om
defelue niet fo grootte beftienheyt te obferveren.

Eerslyklyc lange tyde te woeren eer dat de Maan de fclde fclde / daar ik
van melde / hont te calen / fo is befehied oostlyke rand niet als van een
fclde gebreke van de Son verfehied: die d'aarde defelue allenghens en
door een gebreke ontroof: in boegen dat men ter fclde tyde een fclde
van rook fclde die fig ongeboortlyklyc ober het lichaam van de Maan ver-
fclde / en die dikmaals een quattier van een uyt boog de waanzichtige
fclde

Wat fy
daar van
gevoelen.

Andere
Zwyming:
Zwyming
van de
Maan.

Die van de
Maan / fclde
beftien-
lyk te
obferve-
ren.

Redenen
daar van
gegeven.

Aanmet-
tingen
dien aan-
gaande
gemaakte.

Eerste
aanmet-
kinge.

schaduwte gaat. Also nu die rook gestadig aangroept en veel dikker wordt / naar dat de swamping genaakt / so confondeert sy sig doornig met het begin van de schaduwte / dat het bykans onmogelyk is deselve wel te onderscheiden. Althoefn so beletten noch d'ercentheyt / noch de verhuysing / noch de desce Dierckshyft niet / dat een bequaam observateur sig daar inne dikmaals niet een minste / en somtijden ook wel twee / bereikt.

Tweede
aanmer-
kinge.

Ten tweeden / wanneer ik zegge dat de swamping door de triffen komste van d'aard-kloot geschiedt; dat is niet / dat de Maan als dan in sijne schaduwte gedompelt legt / dewelke sig noot meer als bystig dupfent mijlen uytstrect; onderstele sijnde / dat de halve middellijn van d'aarde van 146 Zeemijlen sp / in plaate dat de Maan selfs in sijn Perigeo of alderlaagste stantplaats / noch meer als seve- en bystig dupfent mijlen van d'aarde is. Maar also de werckloot van een dikke en grove licht omringt is; die twyfelstijg dampkring noemen / en dat de stralen die niet ganscheijl konnen doordringen / so maakt sy door de tusschen stelling van die dampen een nieuwe schijf / welckers middellijn en lengte de waarschijnlijge schaduwte van d'aarde vertere boven gaan. Nu dese dampen sijn so veel te meer dooschynende / als sy sig te meer van ons verwerpen; waar uyt het gebeurt / dat sy ooh een veel lichtere schaduwte in het begin en in het eynde van de swamping maken; en by geboelge so gebrn deselve aan de Observateurs de byzigt niet / om se beschijp te konnen bepa-

Veelerley
verwen
van de
Maan in
haar swy-
ming.

len. Sy merkt daar uyt wel / Mijn Heere, waar om twyfel de Maan / selfs in t' aldersterkste van de swamping dikmaals onbekien / tot selfs de heynste blakken van deselve te konnen onderscheiden / waar om sy sig als dan niet so veel soeken van betren beschijp; want sy word root / afver-
wig / kaal grauw / blaauwachtig / of naar het gree / in boegen dat sy selfs haar swyming seijnt te gevoelen / en tekenen van haar verschepde liden te geben. Sy siet in tegenbeel / waarom dat sy in se herte swymingen gants verduynt / en sig t'eenemaal van onse oogen ontroof. Al dat selve komt ongetwyfelf van de natuure van die dampkring / die gedupig verandert / en die daar door die verschepde uytwerchingen berooz-
faakt.

Derde
aanmer-
kinge.

Ten derden / wanneer de Maan sig dichte by de himme begint te verdonkeren / so valt het bestaandijgher daar van het begin veel aan te wa-
sen / en men merkt ayt slaan / dat de tijt van het selve diphend begun / by dat van het eynde vergeleken / niet nauwkeurighijl het midden van de swamping aantijst; vermits de dampen dan veel dikker aan de himme dan wel op dertig of veertig gaden elevari sij.

Vierde
aanmer-
kinge.

Ten vierden / althoewel de recht uytstreckende stralen van de Sonne / de dampkring van d'aarde niet passeren / so sijn t'echter verschepde die sig daar van afwendende / en gelijc men seyt / sig door de afsluypt bysche-
de / een wepung de rand van de Maan konnen beriechten / en by geboel-
ge

ge de schaduwte verbindeeren om nauwkeurighijl bepaalt te konnen worden.

Ten vijften / het gebeurt somtijden dat de schaduwte d'Osselste rand van de Maan begint te raken / op de plaats alwaar de blakken veel don-
kerder als die van de Dierckshyft van sijn / t welk maakt dat men niet een-
parig van het eynde en van het begin van dien komte te oordelen. Wy sijn / Mijn Heere, al die scherpsinnighijl van de Sterrenkunde aan de
nietuwe Observateurs beschuldicht; d'oude gingen veel ruymere in die
stesse / en Tycho selfs met al sijn subtiliteyt / was sulks noch niet ge-
waart geworden.

Vijfte
aanmer-
kinge.

Maar de yedendaagse sijn veel versandiger geweest / om die besta-
nissen te ondekken / als wel om het middel te vinden van deselve te boven
te konnen / en wy hebben in onse laatste observatien dikmaals onderbou-
den / dat het niet sonder een onepnighe moepte is; dat men tot die be-
schijp getuist / die de versandigen van onse eeuwe beschijpen. Wy
hebben echter dat goozel / dat wy verschepde Observateurs te samen
waren / en om door d'een aan d'ander onse gedachten en twijfelingen te
communiceeren / te dichter aan de waachep te konnen geraken. Wyders
so heeft ons den Hemel verschepde swymingen van de Maan verschaf
gehad / en daer is niet een jaar verlopen geweest / dat wy t' niet een of
twee geobseueert hebben.

Hetwaar-
nissen die
in d'ob-
servatien
voorko-
men.

Maar onder dat goote getal / so was die dewelke op den elfden De-
cember des jaars 1683 gebeurde door ons de gunstichste van alle. Wy
waren als doen in Siam. De Koning waar aan wy deselve boosjept
hadden / en die de beschijpighijl van onse Ofsels wilde beproeven / was
so verbaalt in t' overwegen van t' gien hy volgens onse boosjeptin-
ge sag / dat hy van doen of te gedachte nam / om ons by sijn persoon te
houden / of ten minsten om in Europa Sterrenkundige Fransen te laten
opsoeken. Wy boos als doen aan om ons den dertig Observatorium tot
Louvain te laten bouwen / om so hy konde de Sterrenkunde al so ver-
maakt in de Indien te maken / als deselve t' sebert d'oprechting van het
Koninglijch observatorium tot Parijs in Europa gewoeden is. En se-
kerlijc so opt de Planeten een voogbeduytsel van het toekomende sijn ge-
weest / so seken de gansche Hemel ons als doen een gelukkige uytflag in
die nieuwe onderneming te beloven: maar het is de tusselighijl loop van de
Planetten niet die ons nootlot hier bereken reguleert; het selve komt nog
van veel hooger / en al het gevolg daar van is in dat mynerieus Woel
van de goddelijke boosjeptighijl geschieden / dewelke boos vele eeuwen
de verschepde uytwerchingen van de werck beecht hest.

De Ko-
ning van
Siam pre-
fenteert
een d'or-
varium
te doen
maken.

Die boosflag van de Koning van Siam, die so gunstighijl Frankrijk
boos te wetenschappen / en boos de goddiensl was / soude haast werck-
selijc grimaakt sijn gewoeden; maar de doot van dien goede Doyl siet het
selve bykans in een oogenblik om verre / en d'elke d'ingen van gedaen-
te veranderen. De beroerten bieder als doen opreken / nootfaaken onse
Wiskonstige Wiskonstigen om te verterken / en beroozfaaken daar
door /

' Welk
door de
doot van
dien Vorst
geen

voortgang
haat.

door / so is het te seggen deef / een soort van swyming / dewelke die
Dolkieren boos een langen tijt van de wetenschappen van Europa, en van
de verlichtingen des Engelings boos heeft. Die wolken begripen
echter verstoppt te worden. Men roept ons niet aendinging weder te
rug: maar d'ercentheyt heeft ons geleert / wepnig rechening op de
goede wille der menschen te maken / en om eenichijl ons beertouten te
stellen op den geenen / die allen wanneer het hem geliese / licht uyt de duys-
ternisse kan trecken.

Nuttig-
heyt van
de gedane
observa-
tien.

Die eerste beproeving heeft niet naargelaten van enige nuttighijl
boos de Sterrenkunde te wesen; en twy konnen verterken dat de Maan-
swymingen die wy tot Siam, tot Louvain, tot Pontichery, tot Peking,
tot Nanking, tot Kiam-cheou, tot Kanton en in eenige andere gewesten
van t'Oosten gedaan hebben / niet allen sulen toezien om de be-
wegingen van den Hemel te reguleeren / maar ooh om de Hand beschijp-
ing te volmaken.

Observa-
tie der
Staer-
staren
hoedanig
te achten.

Althoewel de wetenschap der Staerstaren van so groten gelucke
niet is / so isse echter niet minder verwonderlijcher. Het schijnt selfs dat de
nauwkeurighijl der Geleerden daar van so veel te meer gepijchelt be-
hoort te wesen / als het bestaandijgher is om deselve in dat point te volboen:
want het heeft veel schijn dat het menscheijl verstant / in lange tijde
de natuure van dat wonderlijch verschijnel niet doozgonden sal. De
Staerstaren sijn so seltsaam / van so wepnig geduytsaamheyt / en so
verschepden van malhanden / dat so het nieuwe schijnen sijn / die sig
in den Hemel someren en weder verduynten / het bykans onmogelyk is
om algemeene regelen van hare bewegingen te maken; of om hare
beschijpning of geduytsaamheyt te voosjeffen / so het anders waare
Planetten sijn.

Verkla-
ring van
een die in
t'jaar
1685
verschien.

Wy hebben geleghent gehad om t' twee te obserueeren; d' eerste
wierd gesien in de Provintie van het Koningrijc van Siam die aan de
Rechtant van Cambogia grenst. Dat was in de maande van Augustus
1686. Sy boosjeft de Ecuenaar gaande van t' Wyden naar het Nooy-
den in de A. J. gaade van de rechte ascensie; en desselfs bysondere be-
weging die deselve gestadig naar de Son deed nabieren / yosie haer eynde
delijl geheel in desselfs stralen.

Van een
eweede
die in
t'jaar
1689
verschien.

De tweede verschien tot Pontichery, tot Malacca en tot Peking in de
maande December 1687 / desselfs beweging was heel contrarie als d' eer-
ste / sy veruoynde sig van de Sonne / en naderde de Wyder afpunt lopende
door het gesterde van de rechte ascensie; en desselfs bysondere be-
gyn van de maande Januuar des volgende jaars herboeren.

Fruchte-
van het
observa-
torium
tot Parijs

So wy niet anders als een lichte kemisse van de Staerstaren hebben /
wy sijn aan d' andere sijde heel wel onderrecht van t' geen de vinalf-
eren betrefte; en t'geen onse Sterren geleerden tot Parijs t' sebert d'op-
reching van het observatorium uytgevonden hebben / troost ons reets
over de onachtzaamheyt of onkunde van d'Ouden.

Onder de verschepde wyfen die men albaar geuypt / om de plaats
daer

daar van in den Hemel te bepalen; so is dat d'ernoudichste en selfs de
nauwkeurighijl / om het oogenblik van der selver conjunctie met de vaste
Sterren te berekenen. t' Sijn nu ontrent de twee dupfent jaeren / dat
Saurous, d'alderhoogste onder de Planetten dichte by d'Ecuenaar / in
de Wyder sehouder van de A. J. gaade geplaatst sijnde / verschien. Tycho
obseueerde deselve ten selve tijt in het selve gesten; en wy hebben hem
ook heel dichte by de haant van de A. J. gesien; maar niet dat boos-
der / dat de Dierckshyft waar van wy ons bedient hebben / onse obser-
vatie onvergelykelyl nauwkeuriger als die van de oude maken / die daar
toe niet anders als het enkele gesigt waeren aantwendende / t' welk altydt
beduytelyl in so een verre afstand; boven al ten opzichte van het gekernte
is; als welckers blykande middellijn door het licht / en door een soorte van
haerichijl van de glinsterende stralen / gelijc de Sterrengeleerden se-
ken / die van haer gansche Lichaam afgevoopen worden / en die deselve
dikmaals alwaars niet is / doen verschijnen / beimerdeert is. In
plaats dat een goede Dierckshyft deselve minder glinsterende maakt / t'
selve beronde / heime waarschijnlijge grootte geeft / en so na by d'oogen
brenkt / dat men selfs d'een van d' ander koemt te onderscheiden / selfs
wanneer sy al in malhanden rand sijn gemadert / en dat sy op het punt
sijn om niet malhanden te conjungereen.

Vaste ob-
servatien
die men
albaar
pleegt.

t' Al op die wyse dat wy de plaats van Mars door de nadering van twee
Sterren van het hoef van Scorpio bepaalt hebben; ghelyende die van
de Maan door desselfs conjunctie met Anares of het hert van de Sco-
pion; en die van Venus, die boos een Sterre van de derde goote dooz-
ging / tot het selve teken.

Stant van
sommige
Planeten.

De conjunctie van Jupiter en Mars die in t' eynde van February des
jaars 1687 weozbiel / hielt ons ook enige dagen besig. Wy waren als
doen tot Louvain, alwaar de Koning van Siam, die in de Sterrenkshy-
ste vermaakt nam / deselve aan sijne sijde met een aendinging en een en-
genichijl / die meer bygeboelghijl als natuurlijke nieuwtichijlghijl uyt-
weeg / obserueerde.

Observa-
tie van den
Koning
van Siam.

Wy had in gedachte getegen dat die conjunctie boos hem fataal soude
sijn / en dat het een gewisse voogbeduyding van sijn doot was. Wy
trachteden te verterken hem sulks door middel van d'Heere Constance sijn
eerste Staadmaer uyt het hoef te brengen / aan welken wy te recht
derden begyppen / dat d'uytsomken van dese beneden werelt niets ge-
meen met de bysondere beweginge van de Planetten hebben; en dat so ons
nootlot daar van afhangen soude / dat de Koning daar in geen meer deel
als de minste van sijne Onderdanen soude hebben; over welcke de Sonne
en alle d' andere Planetten so wel als over de grootste Wyfen van de
aarde opgaat en onloep.

Bygebo-
vighijl
van den
selve daar
ontrent.

Die roeden en veel meer andere bebaarden hem niet; hy betoerde ge-
stadig / dat sijn digh niet lang verkan honde / en dat hy in hogte tijt
sijn leuen verterken soude. Wy stierf in dat ooh in het volgende jaar:
maar by sijn te verterken in den Hemel d'oytsaak van sijn doot / die hy
t'le

Die men
hem niet
uyt het
t'le

hoof- konde brengen. Aanmerkinge.

Mercurius is tot nog toe het minst bekend.

Onfeker- heyt der ouden van deffels- ftaat.

Snelheyt van deffels- loop.

Is by Gal- fendi nauw- keurig- ondeckt.

Hoeaan- g den fclve in 't jaar 1690 is gobl- veyt.

364 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

364 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

364 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

364 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

364 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

364 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

364 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

364 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

ſekende Derckſchijfers bereydt / d'een van hijs voort / die een netje hadt 't welk met de middelſijn van de Sonne gelijk was / in twaalf gelijke deelen verdeelt ſijnde / en d'ander van twaalf waeren / met een netje uyt vier netjes geformiert ſijnde / waar van een een chemtyſchepje ver- ſaande / het ander de Middachſijn / en de twee andere ſieden deſelbe op den hoek van veertig graden doer. Adp reguleerden ook onſe pendulen / wyders ſo was den hemel ſeer helder / en ſonder de winden / die een weping ſteek was / ſo ſouden wy niets beter tot de nauticheitſchepje van onſe ob- ſervatie hebben konnen wenſchen.

Mercurius verſcheyn ons als een ſwaarte ſpikkel / dewelke naar dat ſij in 't lichaam van de Son was getreden het ſelue in die en een half uyt tijds of daar ontrent doorgliep. Adp reſenden daar van de tijde nauticheitſch- ijls op / ſijn uytgang / ſijn veruuydering van de Sonne weg / ſijn bi- ſchijde ſchijp / ſijn lengte / en ſijn middelſijn. Men bemerkte daer uyt wyders ook met d'uyterſte ſcherpte / dat die Planete geen ſchte heeſe 't welk hem eygen is / dat ſijn lichaam duyster is / en dat hy ten minſten ſomwijlen minder van ons verwijderd is als de Sonne; 't welk men boogſcheyn niet anders als by giffinge konde ter neder ſtellen.

Adp ſijn / mijn Heer / aan d'uytſpinding van de Derckſchijfers die ſchoone ontdekkingen ſo wel als verſchepde andere dingen / die in onſe laaſte tijden de ſtoffe van een nieuwe Sterrenkunde maken / verſchul- digt. In voegen dat gelijks wy doer middel van de bergroot glazen / d'ol- derminſte lichamen betemmenſchijnden en d'olckſchijpſke verſchooten; ſo naberen wy ingrijpslyk doer middel van de Derckſchijfers met onſe oogden d'alderhoogſte boogſcheyn / en verhooren alto die over groote wijders / die het firmament van d'aarde afſcheyden: hebbende de hant op die wiſe eniger mate genootſaakt om te duilen / dat de mynſchen voortaan een hopen handel met den Hemel hebben / en dat de Wiſſenſchappenaars veel ge- maaktlyker in een ſoortje van maatſchappje met de Planeten ſullen mee- gen treden.

Adp binden tegenwoordig Bergen en Kloten in de Maan / wy ondek- ken daar van de minſte ſchaduw / die naar de verſchepde geſlate van de Son aanbreeſſen of aſcrimen. Adp merende vlakken der Planeten / wy beſchouwen der ſelue betwen / haare Boogden / en haare ſiching- wiſje betwening die ſp rondom haar Middelpunt hebben. 't Is daar doer dat men gewaar is geworden die wonderlyke ring die in de lucht boven Saturnus in ſoome van een gewiſſel hangende verſchijnt / en gelijken- de naar een Dwygje die de ganſche aarde ſoude beſlaan / ſonder Boog- den / ſonder Planeten / en ſonder andere ſtut / als het gelijkmattig ge- wichte / en een volmaakte aan een gebontſchepje van beſelſt beſel.

Galileus en verſchepde andere Sterrengeleerden hebben te bereyſt haare beſtant geppuyt gebuht / om die verhogentſchepje te verſkaren. Wy ſagen die Planete voor een andere Protheus aan / alſchit veranderen / alſchit verſchepde ba ſig ſelven; van baag ront / en daar naar volkommen eys gewiſje; ſomwijlen gewapent naar de tijd van beſelſt omwendinge met overuygen.

25 3

Is niet meer van ons ver- wydert als de Son.

Goet ge- bruyk van de Verre- kykers in de Ster- renkunt.

Notteche- den daar van ge- teit.

Miſlagen van Ga- lileus en andere.

thoe

Loſ van d'Heer Huygen.

Verſchey- de ge- daantsen van ſom- mige Pla- neten.

Miſlag van een Chinees in ſijn obſer- vatie.

Veelheyt van key- ne Sterren in de melk- weg.

366 BESCHRYVINGE. twee handbatten die ſig openen of toefloten; of wel met twee kleine Sterren die onder en boven hem liepen / onder hem opt te verlaten / ver- ſelſt ſijnde: 't welk heſte doer een brede band twiſſen ſijne ſig verre aan geen tijde van de ſloot uytſcheyden / doer geſeyden ſijnde.

366 BESCHRYVINGE. twee handbatten die ſig openen of toefloten; of wel met twee kleine Sterren die onder en boven hem liepen / onder hem opt te verlaten / ver- ſelſt ſijnde: 't welk heſte doer een brede band twiſſen ſijne ſig verre aan geen tijde van de ſloot uytſcheyden / doer geſeyden ſijnde.

366 BESCHRYVINGE. twee handbatten die ſig openen of toefloten; of wel met twee kleine Sterren die onder en boven hem liepen / onder hem opt te verlaten / ver- ſelſt ſijnde: 't welk heſte doer een brede band twiſſen ſijne ſig verre aan geen tijde van de ſloot uytſcheyden / doer geſeyden ſijnde.

366 BESCHRYVINGE. twee handbatten die ſig openen of toefloten; of wel met twee kleine Sterren die onder en boven hem liepen / onder hem opt te verlaten / ver- ſelſt ſijnde: 't welk heſte doer een brede band twiſſen ſijne ſig verre aan geen tijde van de ſloot uytſcheyden / doer geſeyden ſijnde.

366 BESCHRYVINGE. twee handbatten die ſig openen of toefloten; of wel met twee kleine Sterren die onder en boven hem liepen / onder hem opt te verlaten / ver- ſelſt ſijnde: 't welk heſte doer een brede band twiſſen ſijne ſig verre aan geen tijde van de ſloot uytſcheyden / doer geſeyden ſijnde.

366 BESCHRYVINGE. twee handbatten die ſig openen of toefloten; of wel met twee kleine Sterren die onder en boven hem liepen / onder hem opt te verlaten / ver- ſelſt ſijnde: 't welk heſte doer een brede band twiſſen ſijne ſig verre aan geen tijde van de ſloot uytſcheyden / doer geſeyden ſijnde.

366 BESCHRYVINGE. twee handbatten die ſig openen of toefloten; of wel met twee kleine Sterren die onder en boven hem liepen / onder hem opt te verlaten / ver- ſelſt ſijnde: 't welk heſte doer een brede band twiſſen ſijne ſig verre aan geen tijde van de ſloot uytſcheyden / doer geſeyden ſijnde.

gelegenheyt heeft gegeven / om ſig in te beelden / dat het getal daar van onepndig was.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

367 BESCHRYVINGE. 't federt verſchepde jaaren al in ſijn lichaam hebt gedragen. Een gewoone ſichte taſte hem als doen het el hevig aan / en deſelbe was tusschen twiſſel het waerachtig ſondbament van ſijn boogſchegging en van ſijn dreef.

Grootheyt der Ster- ren.

De Planeten hebben haare Trawan- tea.

Observa- tie van dig- van Jor- piter.

De Ob- ſervaten der Ster- ren.

meer men haar pels geest of weegert / 't geen sy niet dyft syn luttel-
schende.

Der selver
raddig-
heyt en
behen-
digheyt.

Waar
mede sy
fig om de
Touwen
slingen.

Andere
verme-
kelyk-
heden
van de-
selve.

Ontleding
van een
Cocodil.

Van het
Camelion.

Alhoewel deselve heel groot sijn (want de gene die ik gesien hebbe / wa-
ren ten minsten vier voeten hoog) so is echter haar lichtgheyt en raddig-
heyt ongelooflyk. 't Is een verraast 't welk zelfs verwonderenswaar-
dig is / haar in het wandt van een Schip te sien kloueren / waar in sy
dikmaals spelen / als of sy een bysondere houft van volcieren en springen
geleert hadden / dan of sy gelijc onse kloozend' ners om het geselschap te
vermaaken / daar voer betaalt waren geworden.

Wan aan een aern hangende / so houdende sig eenige tijde onachtzame-
lijs in balance / om haar selven te beproeven / en werpen sig dan met ge-
samenlyk slugs weder om de touwen als een rad of een slinger / die men
in beweging heeft gebagt / dan weder telkens de touwen met haar ving-
ende die sy seer lang hebben aanbattende / en het gansche ligf in de lucht la-
tende hangen / so lopen se heel gefwinde van 't een eynde tot het ander /
en komen met deselve raddigheyt wederom. Daar is geen soot van
figuren die sy niet maken / nog geen beweging die sy niet nemen / sitom-
mende sig als een Doog / rollende als een kloot / sig by handen / voeten /
en tanden vasthoudende / naar de verscheide kanten die der selver gyl-
lige bekenking haar verschoft / en 't welk sy op de vermaaklykste wy-
se van de werelt doen : maar der selver lichtgheyt om sig van 't een
touw / op 't ander dertig of vyftig voeten van malikander afstaande / te wer-
pen / schijnt nog veel verwonderlijker te wesen.

Alhoewel om van deselve te meer vermaakt te hebben / so laat mense van
blyf of seg hiepen jongens of Boosjesellen / die op deselve soot van oeffe-
ninge afgetreft sijn / en die seels gewoon sijn langs de touwen te kloue-
ren / navolgen. Als dan maaken die Apen om de selve te vermaaken /
sullese verwonderlijke springen / en glijen met sulke raddigheyt langs de
masten / reeden / en de hiepsse touwen / datse eer schynen te vliegen als
te lopen / sodanig overtreft der selver raddigheyt al 't geen dat men in an-
dere Dieren komt te beschouwen.

Also de Crocodillen wygijn in Europa bekent / en het gemeen in de In-
dien sijn / so hebben wy de moeste genooten gehad / om haare ege-
schappen en gansche gestalte t'onderzoeken. Misschen / mijn Heere /
dat onse eerste ontledingen in 't verbod van eenig gelykullen sijn tot
het ontwerpen / 't welk men in de Academie gesomtyt heeft / en die men
reets seker voorgezet heeft om de ontdekkings te volmaken. Wy heb-
ben daar eenige ontledendige aamtekingen by gevoert / welsit met
figuren van de Tockies / die men also noemt / vermits se dat woort seer
dikmaals en seer bysonderlyk seggen. Dat selve sijn groote slaagbissen / of
heele hiepsse Crocodillen / die men over al in Siam in de Vosschen / op
de Welzen / en in de hupfen vindt.

Het Camelion is noch een andere soorte van slaagbissen van agt of tiem
dippen lang / dat woog een effe aan onse observatien verstrekt heeft.
Men vindse aan de kust van Cooromandel / en wy verdense in ons byp-
tote

En seer
genoech
op
Hoedend-
eyeren.

Vangt
ratten en
Muylen
als ook de
Slangen.

Veelerley
soort van
Slangen.

Van de
Cobra
Capelo, of
Kop-
Slang.

Haare
wonder-
lyke cy-
enschap-
pen.

Helder
glins-
vende
Vliegen.

374 BESCHRYVINGE

genoech heeft om deselve daar in te batten / so tracht het die te vermen-
met deselve om hoog te werpen / of met die op handte verscheide
wijzen op de vloer te rollen. So het als dan een steen by sig vindt / so
heert het deselve straks de rugge toe / en sijn achterste voeten uyspre-
dende / so neemt het met de voorste het op / en smyt het met al sijn kracht
onder voer sijn Dyk / tot dat het tegen de steen gebrooken is.

Het vangt niet alleen Ratten en Muylen / maar ook Slangen / waar
van het een door upand is / en die het heel behendiglyk by de kop bat /
sonder daar van de minste quetsuren te braken. 't Is geen minder te-
genpartie van de Camelions / betwelve op deselfs bloot gelist met so een
groote dyse sijn ingewoont / datse aansittens so slap als een blaas wo-
den / en gemeentlyk half doot te neder vallen / in plaats daer op d'aan-
nadering van een Hond / van een kat / of van enig ander Dier 't welk
noch meer te vreesen is / haare opblazen / gramscurelyk woeden / en sig in
staat stellen om haare te defenderen / of deselve aan te toelen.

Also Indien een heel warm en bochtig land is / so brengt het ook een
groot getal van andere Weesen voort. Men siet aldaar boven al een over-
groot getal Slangen van alle soorte van grootte / en zelfs so schoon doot de
verscheidenheyt van betweden / dat sonder de natuurlijke afschijf die wy
van sobanige slag van Weesen hebben / so weet ik byhang niet woe / waar in
het oop meer vermaakt soude konnen hebben. De Siamers sijn in die
materie so beliaant niet als wy sijn. Wy bangender in de Vosschen een
wonderlyke menich / en sy bereyden op de maect gelijc d'aal.

Daar isf echter een bysondere soort die men niet en eet / het bereijde
daar van is te sech / en zelfs sonder geneesmiddel / men noemtse Cobra
capelo, of de kop-slang. Eenige andere sijn hoer en van een bysonderlyke
figuur / in voegen dat sy geduyrig op een van haare drie bochten heupen.
Andere die noch veel bysonderlijker sijn / hebben geen staart / haare up-
eynden sijn beset met twee hoofden die malikander in schijn volkomen ge-
lijc sijn / maar in der daad heel verscheiden daer in / dat een van de twee
het ordinare gebuyt van sijn oghana / gelijc d'ander niet heeft. Want in
't een sijn de lippen gesloten / d'ooren gesloot / en d'oogen leden bedek-
ken gansche sijn d'oogen / te wilsse dat het ander eet / siet / hoort / en de
gansche eest van het lyf bekiert.

Het te min een Engelman van Madara / die der wyf nieuwsgierig-
heyt van in sijn huyt voede / heeft wy verscheert / dat de oghana van dat
tweede hoofd sig van ses tot ses maanden allengshens openen / en dat
in tegendeel van 't ander hoofd sig slupende / ophielden haare ordina-
re werkingen te doen / dat naer een gelijc getal maanden deselve over en
weder in haare eerste staat geraakten / en also elk op sijn beurt de soye en
de regering van het lichaam bebediden.

Maar gelijc d'oot niet minder verwonderlijc in de hiepsse dingen als in
de grooten is / so is 't in de Indien een over groot getal van bleekse ge-
dieren / die seer merkwaardig sijn. Men vind daar Vliegen / die de na-
tuur met so een levendig / so glad / en so glinsend geel geschildert heeft / dat

tot Pontichery / want sy leven niet alleen van de lucht / gelijc sommige
Naturalisten gescreven hebben : maar sy eten ook met gheestgheyt.
't Is waar dat deselve van een hout en bochtig temperament sijn / ver-
scheide dagen sonder vordel konnen doorgingen / maar so men haer epi-
delijc nymedal greft / so siet men se aileghens quijnen / en daar naer
van honger sterren.

Wydse als is bysonder in het Camelion : sijn oogen / sijn hoofd /
en sijn buis sijn uitermate groot / en alhoewel het vier poeten als de Wa-
gedis heeft / so is het van een goote langzaamheyt in alle sijn be-
vingen / dat het eer leuwig als gaat / en so de natuur aan het selve niet
een tong van een bysonder maaksel had geboven / het soude noyt de Die-
ren die deselfs gewoon voetsel sijn konnen betrappen. Die tonge is
ronde / dik / en ten minsten een voet lang. Het schiet deselve seer of agt
dippen up de heel met een verwonderlijke behendigheyt : en de substan-
tie daar van is so blifachtig / dat het de Vliegen / die de Springhanen en
ander gewoonte vasthout / waant het deselve maar een werpig met de
punt daar van aanraakt.

Deselfs gansche lyf is bedekt met een heel sijn bel / maar van een ve-
randerlyke verwe / naar de verscheide liden die het agteren / in bysch-
de is het van een smaragd groen met orangen vermenst / en geacere van sijn
met hiepsse grauwe en swarte strepen. De gansche maect het selve
donker en waert / de vese vaal / en van een verdonkerd geel. Somtijt
men mengen sig alle de betweden verscheide andere onder een / en het
maakt als dan so een schoone menging van schaduw en van helderheyt /
dat men in de natuur geen schoonder gescreft / nog in de casterelen van
onse Schilders / levendiger / sachtter en beter gemengde / komt te sien.

Men liet my tot Pontichery twee andere soorten van Dierjens sien die
in Europa werpig bekent sijn. 't Een woort Chien Marcon gebeten /
't welk byhangt te gelijc naar een hond / een Wolf / en een Vos gelijc.
Het is van een middelmatige grootte / heeft grauw en roet haer.
Het heeft hoer en puntmatige ooren / een spise mup / booge breuen / en
lange staart / en een dun en spits lyf / het bast niet gelijc de honden /
maar het heyt op de wylse van de kunders / wyders so is het seer verlan-
dende van naturel / en wanneer de honger het selve dykt / so treed het
des nachts in de hupfen / en tast dikmaals de menschen aan.

De tweede soort is de Mangouc die naar de uytwendige soym en gestal-
te heel wel naar een Welsche soude gelijken / by alst in het geen dikker en
langer lichaam / hoer beuen / een dunner mup / en helderder gescht /
en ik weet niet wat minder dat wild schijnt / was hebende.

Wat Dier is in der daad ongemeen familiare / en daar is geen hond
die aangenamer met de menschen speelt en tyd hoet. Onbetwistich so
is het gramscurelyc en niet te betrouwen wanneer het eet / grommende
als dan byhang geduyrig / en met woede de gene / die de se sijn maiken dan
het selve daar in te willen slooten / aanballende.

Het bemint boven al de Woender-eyeren / maar also het geen wylse beh-
genoch

Deselfs
gestalte en
voedang-
heden.

Verander-
lykheyt
van sijn
verwe.

Van de
Chien
Marcon.

Van de
Mangouc.

Is seer
familiair
met de
menschen.

dat het alder schoone vergulst daar niet by te pas komt / andere sijn op-
gentlich licht sicaalen / die van alle kanten de gansche nacht doorglonke-
ren / over sulks also deselve by zwermen vliegen / so schijnt de gansche
lucht wanneer die zwermen vliegen daar van ontfleken te sijn / en wan-
neer se op de bladeren of op de takken gaan sitten / so schijnen de boomen
van verre die schoone byzwerken gelijc te sijn / die men in de Indien
tot de publike illuminatien komt te maaken.

De witte Dieren die over al gebonden woeden / wat moeste dat men
ook neemt om deselve te verdelgen / sijn vermaakt door de ongemeen-
die sy broosfaken / en doot haare natuurlijke egeschappen. Deselve
sijn heel hoer / van een sachte en witte substantie / en somtijt ook een
weping roet. Sy vermenichvuldigen onduyig / en waantse een huyt
of een betrek in genomen hebben / so isf niet als de swarte Dieren die
deselve daar up verbyden konnen. Deselve hebben sulke scherpe en doop-
dingende tandjes / datse in een nacht niet alleen d'alberggroote haalen / de
lahenen / de wol / de zyde / en alle andere soorte van stoffen / waer
ook de Kabinetten en kassen doorgeten / waar van het hout in wepnig
dagen vermolst woort. Sy bederven zelfs het pfer / het hoer / en het
silver / waar op men dikmaals de tekenen en voetsappen van haare
hiepsse tandjes siet. Het heeft niet te min veel waarschynelijcheyt / dat de
selve uytwerkingh voortkomt van de bysondere doordingheyt van haare
spitsel / 't welk een soorte van onduyig is / en 't welk ten naasten
by sobanig werkt / als het sech water dier op onse metalen doet.

Daar isf zelfs niet tot de Springhanen toe / die niet pels ongemeen-
sijn. Men vind 't in Siam die op de takken van seker boomen groepen /
en die daar van / indien ik het so dref seggen / op eenige wylse de bychten
sijn. Want de bladeren haer figur en natuurlijke verwe behoudende
woeden allengshens dikker / haare kanten woerden ter rechter / en ter sin-
ker syde een soorte van goorte bjaaden / in soome van lange beuen up /
eene van die upeynden van het blad berlegt sig tot een staart / en het
ander rond sig als een hooft / al dat selve woort daar naer levendig / en
verandert in een Springhaan. Op die wylse verdelgen het de Lypden van
het Land / bies zelfs van de takken los maaken. Wy hebender verscheide
de van gesien / en 't is waar dat het blad met sijn beken sig daar ge-
lijc in vertoont / of ten minsten dat niet woe bere naer een blad als het
lichaam van dat hiepsse Dier gelijc. So sulks sobanig is / so is de
Boom niet minder verwonderlijker als die / wiens bladeren in Ee bal-
lende / in wepnig tijds tot Endvogels betanderen / gelijc als sommige
Naturalisten ons het selve willen doen geloven.

't Soude alhier de plaats sijn om u van die ongemeene Boomen die
wy in 't Oosten gebonden hebben te spreken. Maat my dunkt / Mijn
Heer / dat ik reets 't eer gehadt hebbe van u lang wyg genoech onderhou-
den te hebben / boven al van de sobanige die de bemis / de Wier / de wouten /
het hartoon / het lineer / de peere vooghtingen / en van verscheide an-
dere die heel bysonder in haer soot / en seer nuttig voer de koophandels sijn.

Witte
Dieren en
der selver
schadelijke
heyt.

Springha-
nen die op
de boomen
groeyen.

Onge-
meene
soort van
Boomsen.

Chinese Herbarius word verstaalt.

Ik heb wijders d'eere gehad / Mijn Heere, van aan u meer als vier honder planten van China, met der selver natuurlijke beelden afgetrekt / en naar de gene gecopieert sijn / die in het kabinet van den Keizer van China betaamt warden / te betonen. 't Selbe is voornamelijk 't geen de Chinese Herbarius uytmaakt / en 't geen ongetwijfeld onse vercielen sal; bovenal waarmede wij de vertaling hebben van het Boek / waar inne de eegenschappen en het gebruik van alle die kruiden volmaaktelijc wel bestraakt worden.

Veelheyt en schoonheyt der Vogels.

Ik sal mij ook niet verder uytbreiden over onse obseruatien / die de schoonheyt / de grootte / en de beschrijpender die Indische Vogelen betreffen; want hetwel sulds misgijen / het beste deel van de Beschrypping der Dieren is; so heeft men der niet te min so veel dingen van in de voorgaande reysen gesept / dat het onnut soude sijn om'te tegen a bieder van te spreken.

Wondertlike Visschen.

Maar ik kan mij niet onthouden alvorens ik eynigde / om u te verhalen een gedeelte van 't geen de Zee aan ons 't merkwaardichste ontschijft. Daar sijn Dissen welkers bloed warm gelijc dat van de menschen is; andere ademen de lucht gelijc de Lande dieren in. Men siet er die vlesigen gelijc de vogelen / die op de grond van het water gelijc de landvogelen t'lijpen / en die gelijc de sonden visschen. Sommige hebben hoofden die blydand d' onse gelijc sijn: men noemt die in Siam, Vrouwen-Visschen, sommige hebben sulc vast vleysch dat het ten minsten so veel als Dieren vleysch is; in andere is het selbe so tweek / dat het so veel geen vleysch als wel een klompige verzameling van een dikke en doopschijnende slijm is / waer in men niet een orgaan kan onderscheiden. 't Is niet te min leuenlijc / het beweegt sig / en swemt selc met maat. Eynelijc alhoewel het meestendel goet om te eten is / so hebben wy'er echter geen die vernijp sijn / en die de Dissen onafschijnlijc verminken / wanneer sy deselc sy verweeren; met haare binnen sichten houpen.

Van de natuur en het vifchen der Paalen.

Ik laat alle d' andere wonderen van de Zee die gescreuen sijn aan de van den Hemel en van d' Erde wijken / waken / om tegen u byzonderlijc te spreken / van 't geen wij van het geroepen / van de natuur / en van het Dissen der Paalen onderhouden hebben. Dat selbe sijn van die soezten van kennissen / waar op het gemeen staat maken han / vermits wij deselc uyt haare Zonne geput hebben. Siet hier het geen Dader Bouchet Missionaris van Madagascar, en Wifelman van den Koning in de Indien mijn selc daer van in geschijft heeft toe gesonden.

Groote kisten die men daer toe aanwendt.

Men weet genoegzaam dat de Paalen gesonneert worden in een soot van Oesters / die men in de Indien tusschen de Kaap Comorin en het Baan van la Croux vindet; 't welc aan die ganse kust de naam van de Paal-Visscheryc heeft doen nemen. Die Visscheryc is van groote hoften / het sijn oorkaale datse sonder afwijking die volle maanden geduurt; of het sijn uyt oorkaale dat men daer toe somtijden in die selde tijdt / meer als honderd vijftig duysent menschen gebruikht. Miltsoen eer dat men sig daer toe ganschelijc inlaat / so begint men met een proef te nemen / waer

myt menten naaden by het doozdel dat men daer van behoort / afnemen kan; en so de Paalen van d' eerste Oesters schoon / groot / en in groot getal sijn; als dan hout de ganse menichte van de Dissen sig tegen den vissenden van daer getert / sijn de tijt op welc de Paalen vas 't welc de Dissen van die kust sijn / die hoftelijc Dissenre altydt aangehen. In de laatste tijdt gedaen weret / waerom de Dissenre meer als agt honderd Schuyten; maar men siet er daer in somtijden toe die duysent toe. De Hollanders rusten als dan twee Patches uyt / om de Doot te conbopen / en om deselc booz de Zeeovert te beschermen.

De toerusting van elke Schuyt is van vijftig of seszig Dootsgrillen / waer onder twintig Duyghers sijn / peden van welc twee helphers heeft / die men der halven de Bylanders van de Dissenre noemt. Wijders so woode de winde op de volgende wijse verbeyle. Elke Duygher is gebonden ses sijnhalers aan de Hollanders te betalen. 't welc somtijts tot een miljoen toe heeft opgehoort. Dan agt dagen tot agt dagen sijn men ganschelijc bag boogden Paroon van de Schuyte; en wijders is alle dagen d' eerste teek met de netten booz hem; men geeft het deeren deel van 't geen'er overig is aan de Bylanders, het surplus hont de Duyghers toe. Maer de Hollanders vergunnen deselc niet altydt om daer van naer haer wel gevallen te disponeren; in voegen dat die arme elendige somtijden over haer lot klagen / en de tijt byweeten in welc sy onder de heerlicheyde van de Dootsgrillen sijn.

Wanneer de rijt van de Dissenre gekomen is / siet hier op wat wijse de Paravas sig daer toe bereyden. De ganse Doot waert in 't Zee tot op seken / agt / en tien haden water / recht tegen over selche gebergten die men van heel verre in 't Lande hont te sien. D' Onderwindig heeft haer gelert / dat deselc de beste streek van de kust / en de plaats is alwaer de Dissenre 't overblijft is.

So ras als sy het anker uytgeworpen hebben / so bind elke Duygher heel vast onder aan sijn buxh een steen van ses duym dijn / van een voet lang / en boogs gewijse uytgehouden / aan de sijde die men tegen de buxh legt. Sy bedienen sig daer van als van ballist / om dooz de beweging van 't water niet weeg gelyken te warden / en om te baster booz de Paalen neder te slaen. Boven dien so maken sy noch een heel sjaarte sijn aan een van haare voeten vast / die haer in een oogblik tot op de grond van de Zee neder hengt / waer van men haer amsijts dooz middel van een kleyn touw weder in de schuyt haalt.

Maer vermits de Oesters dikmaals aan de storten vast sijn / so omvindense haare vingers met verschepe hooper daaden / uyt vese dat sy sig queten moeten / wanneer sy die met 't ucht afwaken wilden. Enige andere bedienen sig ook van pfer waken tot het selve gebruikht.

Eynelijc elke Duygher neemt een groot net in plaate van een sah mebe / met een lang tou om sijn hals hangende / waer van het eynde aan het doozdel van de Schuyt vast gemaekt is. Die sah is geschijft om

Houding de vaught verdeyle wordt.

Hoe d' Indische sig daer toe bereyden.

Die steenen aan haer lijf voor balist vast maken.

Behulp-middelen om de seken van de roften te scheuren.

Wydere toetel van de seken, de

de Oesters die men onder het Dissenre versamelt in te leggen; en het conto om de Dissenre mede op te halen / waarmede sy haer sah geuult hebben. 't Is in die toerusting dat sy sig naar de gonde begeben en neder sijnken / en dat dikmaals meer als selc vijftig voeten diep in 't Zee. Wils men met haer geen tijdt moet laten verloren gaan; so lopense so ras als sy gonde voren van alle haanten op het sand op een glubberige bodem / en tusschen de punten van de voeten / tusschen de metter spoort de Oesters die sy in haer weg vinden / daer van af.

De diep dat deselc oof sijn / so hebbense ober al so groot licht / dat sy sijn honten water in de Zee ongaat / met het selde gemak als of sy op lande waren. Sy sien daer dikmaals monstere Dissenre / waer tegeus sig de Christenen met het teken des heyligs bekennen; 't welc haer toe noch toe voor alle ongeluk bemaekt heeft: waer voog so veel de gene die Mahometanen of Begeeren sijn aangaat / wat geuelt dat die ook aanwenden / het sy met het water te becoeren / of met wog te vlieden / om deselc t'ontgaan / so woender echter hele van verlossen: en van alle de geuaren van de Dissenre / is dat selde ongetwijfeld het gemeenstaamste en het grootste.

Eynelijc / de goede Duyghers blyuen gemeenelijc een half uyt lang onder water; andere sijn daer in niet minder als een goet quarter uyt; sy honten alleen haer adem in / sonder sig toe dien eynde of van olpe / of van enige andere bocht te bedienen; vermits de gewoonte en de natuure haer die kracht heeft gegeven / de welc al de kunst van de Filosoofen ons toe noch toe niet heeft konnen mededeelen.

So ras als sy sig benautet gevoelen / so rethkense aan het rouw / daer haer sah aan vast is / en sy houden haer seluen niet haer handen daer sterck aan vast. Als dan halen de twee Bylanders die in de Schuyt sijn deselc be weder naar boven in de lucht / en ontaften haer van haer vangsht / die somtijden van vijftig honder Oesters / somtijts maar alleen van vijftig of van hondert is / naar datse goet of quaet geluk gehad hebben. Onder de Duyghers rusten sommige sijn een weepig uyt / om weder lucht te schepren / andere hebben sulds niet nodig / en begeben sig aansijts weder in het water; continuere op die wijse sonder uytwijking die selc oeffening; want sy eten niet meer als twee maal daags; des morgens eer dat sy sig in 't Zee begeuen; en des avonds / waarmede de nacht haer noot-saake om weder den Doot te liefen.

't Is op de strand dat men alle de Schuyten ontsaadt / myt welc men de Oesters in een ober groot getal van kleine suppletjes van bier of blyfvoeten in 't vlietant / die in 't sand gegrauen sijn legt. Die stikken die die men daer in werpt / verheffen sig in de lucht tot een mans hoogte / en formieren doogaans een groot getal van kleine heuvelen / die men van verre vooyen d' vlyegere in slaetsoore soude naamen.

Men laat de Dissenre in die staat leggen / tot haer de regen / de wind / en de Zonne deselc nootvallen daer seluen 't openet; 't welc haer vleysch doet stercken. Als dan heret en herdoogt de Dissenre en men haalt re dan

dan de Paalen te lichter uyt / de welc in de hant ballen naer mate dat men de Paalenmoeren daer hont uyt te nemen. So noemt men de Schelken die van bugen gemene Oesters-schelpen gelijken; maar die van binde hande bier. De laatste sijn ten naasten by een daer in bindet / waer de Dissenre van sommighe Genesheeren steenen sijn / die daer in dooz de quade constitutie van het lichaam gesonneert worden; soanig als in de menschen en in de Bezoar geboort; die sichte verandert echter de humeuren niet gewoontelijc; ten minsten de Paravaselen die deselc eeten / vinden gants geen onderschepte tusschen de gene die Paalen / en de gene die der niet in hebben.

Wanneer men de Paalen van de groffe vuygheden gesapbert heeft / so sijn men het sand verschepte malen / om de Paalen daer uyt te heppen. Mer te min wat moepte dat men daer ontrent ook neemt / so woender echter altyt veel verlossen; en alhoewel men sulds dikmaals herhaalt / so vind men der gesadig nog al een groot getal selc verschepte jaeren naer de Dissenre.

Daer heb op / Mijn Heer, 't geen de plaats en d' andere van die rijke Dissenre aangaat. Ik salder nog enige andere bysonderheden byvoegen / dewelc dienen sullen om aan u een nauwkeuriger kennisse van de natuure der Paalen te geven.

So bind men deselc in alle de substantie van d' Oester verschepte; in sijn hont / in het vleysch 't welc deselc bedekt / in de krings getwijf musculen die daer tegen aankomen; in de buxh / en generally in alle de musculen en vleyschachtige partien. In boegen dat het niet betwijfelijc is dat in de Oesters sijn / 't geen d' eperen in de Paalender en in de Dissenre sijn: want behalven dat de natuure van deselc de bysondere plaats tot haer vorming niet bepaalt heeft / so ontschiet ook de onterdunder de dese materie sochtuichlijc ontfange hebben; nietes / 't welc enige toepassing heeft op 't geen ten dien opzichte in d' andere Dieren plaats heeft.

Men kan echter wel seggen / dat gelijc'er in de Paalender een ober groot getal van kleine eperen in forme van saadt sijn / waer van een eper aangroeyt en vermeerderet / terwijle alle d' andere ten naasten by in de selde staat verbleuen; so sijn men van gelijken in elke Oester gemeenelijc een weegroeter paatel / die beter gesonneert is / en die veel eerder als de andere geperfectioneert woode. Maer die paatel heeft geen vaste plaats / en deselc woode dan in d' eper plaats / en dan weder in d' andere gebonden. Het gebruyt selc oof somtijden / dat die paatel so groot woode datse de Paalenmoerschelpen belet om sig te konnen sluyten. En als dan so sijn de Oester en sy verrot.

Het getal der Paalen is niet minder onbepaalt. Dikmaals is het ganse vleysch van d' Oester daer van doofsaapt; maar het is pet selc saams dat men der meer als twee in vindet / die van een redelijc grootte sijn.

gelaale worden.

Waar van 't al tijt veel verlossen worden.

De Paalen worden in alle de deelen van den Oester gevonden.

Der selver bysondere aangroeying.

Haar vleysch is te saalt.

Haar vertiching onder water.

Begeeren monstere Visschen in 't water.

Haar lang verblijft onder water.

Waar naer sy weder boven gelaale worden.

d' Oesters worden op strand in kuylen gevogegen.

Houding de Paalen daer nyt.

Mer selver
witheyt.

Deselve sijn uit de natuur al te samen blank meer of min naar de hoer
danigheyt van de fchelp. De geene en de waerste sijn heel felfaam en van
geen waerdyge. Siet te min fo verhaalt Tavernier dat men der hoer
fij in Indien gaf / die volkomen fwaar waren / d'agat gelijc / en
in het Land fcer gewist fonde. So die Nature ons inden deele niet
heeft willen bedriegen / gelijc hy in verfchepde andere gebaan heeft / fo han
hy miffchien felfs wel bedrogen sijn geweest. 't Is ten minften fcher / dat
men der langs de gansche kust van de Vifcherij gants geen werch van
maakt; en de Diffeherij verwerpt felfs booz onnutte.

Andere
verwige
waar door
die ver-
oorfaakt
worden.

Die verfchepdenheit van betwen woort binten twijfel in de Paarden
veroorfaakt / dooz de verfchepde deelen van d'Oefter daar defelve in gefor-
meert worden. Dit fien wanneer het gebal of de nature het faadt daar
van bengt in het darinftgeel of in de leere / of liebet in de deelen die daer
van de plaats verlaan: want men heeft aangewerke / datte in de Oe-
fter een rebelijc groote holligheyt is / waar in men twee openingen
bindt / die t'ende twee fterpe blefen homen / waar in de Chijl booz
namentlijc gefchepert woort / en fig van fime groffe deelen ontbedigt;
alfo ingetanden van dat Dier met geen miffaders verfelt sijn: wan-
neer / feg ik / de Paarden in die holligheiden gebonden worden / fo kom-
nen de gal / en de ontrengheden van het bloede / haar natuurlighe wic-
heyt wel veranderen / en defelve geel of fwaar maken. Ook fo befpere
men / dat die fjoeten van Paarden niet fuperv maac fandig / en met dwy-
lighet beft sijn.

Verfchey-
denheit
van der
felver
formen.

Adat der felver uytwendige forme aangaat / die is genoeg bekint / alfo
men defelve fo wel in Europa als in Indien fiet. Dat is 'tgen 'welk de
felve booz verfchepde naemnt onderfchepden heeft. Adit fien voer
wijfe punt of peer Paarden / ronde Paarden / ovale Paarden / barroo
Paarden / dat is te feggen / die aan d'ene fide plat / en aan d'andere
fide rond sijn; men han daar by voegen irreguliere Paarden / want men
bindt er met verfchepde hoeken / die gebult / die plat / en in 't algemeen
van alle fjoeten van figuren sijn.

Hoedanig
de Oefter
daar van
groeyen.

Adit fien alfo het defwaarlijc te verlaeren is hoedanig dat de Paarden
in d'Oefter groeyen / fo balte het ook niet lichter te begrypen de twijfel op
welke de Oefter in Zee geformeert worden. Sommige feggen dat het
met die fjoet van Dief is gelegen / gelijc met alle de andere die epten
voortgryngen / welkers uytwendige fubftantie / die in 't begin facht en
fuerachtig is / fig eyndelijc allenghens verlaert / en in een fchaal ver-
andert. Siet hier 't geen de Paravas daar in aangemerkt hebben / en
't geen wel verduut dat men daar op eenige agt geve.

Effect van
de regen
vloeden
in de Zee.

In de regen tyden / fo lopen de vloeden van de naburige Landen / die
fig langs de kust ontlafen / biffhang twee miffen verre op de oppervlaete
van de Zee / fonder fig met defelve te vermengen. Dat water dijft
daar op in dier voegen enige tijdt / behoudende defelfs fortigheyt en
natuurlighe verbe / maar het verduut daar naar dooz de warmte van de
Zon / die daer van een fjoet van een ligt en doofschijnend vlieg maakt;
hojt.

hojt daar aan verbeft het fig van felfs in onepndig veel deelen / waar
van elk fchijnt beziel te welen / en beweegen fig aan alle fiden als fo
veel fterpe woymen. De Diffeherij nemen die founwelen in 't dierp
fweemen weg; maar fo ras als fy defelve gefmaakt hebben / fo
fountwelen die weder uyt.

Dan wat nature dat die fterpe Dieren ook sijn / 't is fcher / dat
defelve op de oppervlaete van het water groeyen; haar hupde woort
dik / fy woort hardt / en eyndelijc fo fwaar / dat fy dooz haar ey-
gen fwaarte te gronde gaan. De Paravas verfeheren wijders / dat fy
vervolgens de figure van een Oefter aannemen.

Siet daar een felling die de Geleerden waarfchijnelijc niet geve-
ten hebben / en die d'onderbindingh aan de Barbaren geopenbaart
heeft. En in der daade / 't is allernijet ter die plaatse dat de Paar-
ten gebonden worden / en de meest tegenachtighe jaeren / sijn ook de
beste vooz de Diffeherij.

Ik fal er by voegen / om de fobanige uyt den dut te helpen / die
het gevoelen der ouden volgen / dat de Oefter altydt op de gronde
van de Zee blyven. Men geloofde vooz defen / dat fy fig alle mo-
gens tot aan de oppervlaete van 't water verheften / en dat fy dan
haar fchelpen openen / om den douth van den hemel daar in t'ont-
fangen / dewelke als een gegote Paarel in het viefch van de Oefter
dyng / fig dooz middel van de fjoeten daar in vast hegte / en daar in
eyndelijc de verbe / de hardigheyt / en de figure van Paarden aan-
nam; ten naemte by gelijc fcherpe bochtigheden in de aarde tot beftal-
len veranderen / of gelijc het fap van de bloemen in foning en in
waefh in de Dyphof getransformeeert woort. Al dat felve is fouts-
binding en verwonderlijc; maar het is by ongeluk al te maalt valsch.
Adant de Oefter sijn heel fterk aan de fjoeten gehegt / en nopt heeft
enig Diffeherij defelve in Zee fien dyngen / of op de oppervlaete van de
Zee te voozfijn fien konen.

Alfo wel men de Paarden in verfchepde getweefn bindt / fo sijn
eventuel die van de Diffeherij 't meest geagt / en defelve verfehen
nopt haar glans; d'andere worden geel / of van een bleke en verfehote
kattigheyt. Adat de ruyf aangaat / men han daar beftaantlijc pet
fcher van feggen. De grootte van allen die men in de laetste Dif-
feherij quam te binden / wierd maar vooz feg hondert kiffedalers
verloft.

Ik heb aan de Dyphers gebaat / of fy founwelen niet enig ko-
raal op de gronde van de Zee fagen; fy hebben tegen mijn gefeyt /
dat alfo fy voornamentlijc befig waren met het geen de Paarden aan-
ging / dat fy wepnig agt op de ref fjoegen; dat fy echter niet naac-
lieten van tijdt tot tijdt / takken van fwaar koraal te binden. Daar
fijnder / woerden fper by / die alfo welve heel haet op de gronde van
het waer fijn / het nog fo veel te meer worden wannerse eenige tijdt
in de hant hebben gelegen; maar het meefendeel heeft felfs in de Zee
alle

Waer van
de Oefter
voort kom-
men.

't Geen
d' on-
derbinding
aan de
Barbaren
geleert
heeft.
Gevoelen
der ouden
wegens
het groe-
yen der
Paarden
weder
leyt.

Ongewis-
heit van
de prys der
Paarden.

Men vind
daer ook
fwaar
Koraal.

381

Vreemde
Koraal
gewaffen
in eenige
Kabinet-
ten te fien.

alle fijn natuurlighe hardigheyt al verhegen. Het is vast aan de fto-
ten gehegt; en wanneer uyt in fwaar weder het anker uytwerpen /
fo is het dikmaals gebeurt / dat de armen van het anker fig aan tak-
ken van fwaar koraal hechten / en gansche boomten daar van opha-
len; maar 't is pet felfaams op de gansche kust van de Diffeherij
root koraal te fien.

Aanmer-
kinge.

Ik fal alhier een aanmerkinge maken / die nog wepnig Apden
gemaakt hebben; dat is dat de koraal boom dikmaals gants geen
woort heeft: men vertoondender tot Rome in het Kabinet van Pater
Kucherus die uyt verfchepde fteenen ontfoorten; waar van't fomme-
mige feg gemaakt fijnde / fo hadden de daer in allen geen wortelen gefcho-
ten; maar warden felfs met geen beft of met het minfte beft werck
niet aan vast. Adant fag men felfs ook verfchepde takken van ko-
raal die uyt een fchelp van een Paarel quamten. En in het Kabinet
van den Cardinal Barberin. is een koraal boom / waar van de voet
fwaar / de fiam wit / en de kruyn root is.

Andere
aanmer-
kinge.

't Is op die twijfel / mijn Heer / dat de nature in de diepteng / fo
wel als in alle de deelen van het geheel al haar rol fpeelt / dooz vooz-
bruyng van een onepndig getal van dingen / die te gelijc kunnig en
hoefftig sijn / dewelke fy verkreut / niet om de begerlijchheit van de
menfchen gaande te maken; of om der felver dwale pdelept t'onder-
houden; maar om tot haarer verclering te verftrekken / in dier voe-
gen als de reden en welvoegentheit van elch ftaet het vercept of
toelaet.

Beftuyt.

Diffeherij ook / Mijn Heere / dat die fchoonheden van 't geheel al
veel minder gefchapen sijn om het lighaam te vercleren / als om het
gemoet te beftaan: *religis mundum diftationi torum.* Adant van alle
natuurlighe beftaantlijchheden / is de studie van de nature en d'aan-
merkinge van de wonderen die fy in fig beftuut / binten twijfel d'alder
oprechste en handichste. Wanneer men eens dat groote werck van de
goddelijke wijsheit doozlopen / en dat men de verborgentheden daar
van gepenetreert heeft / fo heeft dat algemeen gefigt van fo vele fchoon-
heden / veel fterker behoringen / en formeert in ons gemoet een
veel gevoeliger beftenis / als al 't geen de finnen of de hertfiochten
ons hommen voofstellen.

Op tweert dat beere als pemaand / Mijn Heer / op die dooz uwe
bpfondere studie / en dooz een geduyrige ommegang met geleerde
Apden / in fo wepnig tydt fo vele fchoone kenniffen in alle de ver-
fchepde fjoeten van geleertheit verhegen hebt. En fcheelijc die ge-
ftadige verknogtheit die op alle dagen aanuwendt nopende 't geen de
voimaking van de konften en wetenfchappen betreft / toont genoegfaam
dat nietwys een eerlijc man nuttelijche en aangenaamlijche fien befig
houden.

Adant 't geen nog meer bpfonderlijcher is / dat is / dat op alle die
kenniffen dooz het goet gebuyf 't welk op daer van fyt makende
komt

komt te hepligen. Op draagt defelve / fo ik het fo beft feggen / in het
hepligdom; op bedient er u van op de ftoel der waerheit / om de
verborgentheden onfes geloofs meer verftaanbaarder te maken; en met
de Philofofie en de gemeene welfpentheit niet te vreden fijnde / fo
woort op daar dooz en Chiffen Philofof / en een Euangelijch rede-
naar. Ik ben met eerbiedigheit.

MYN HEERE

O Ootmoedige en gehoorfaamfte
dienaar L. f.

E Y N D E.

BRIEF